

Meer stemmen, meer nuances

bijbellezen in gespreksgroepen in de remonstrantse context

**Proponentsscriptie
Remonstrants Seminarium**

**Esther van der Panne
11 juni 2022**

Verklaringen

VERKLARING 1

Hierbij verklaar ik dat deze scriptie een origineel werk is. De scriptie is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Als informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet en volledig vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Esther van...' with a stylized flourish.

Amsterdam, 11 juni 2022

VERKLARING 2

Hierbij stem ik ermee in dat mijn scriptie na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor vermenigvuldiging en interbibliothecair leenverkeer, en dat de titel en samenvatting beschikbaar worden gesteld voor externe organisaties en door de Vrije Universiteit mogen worden gepubliceerd.

A handwritten signature in blue ink, identical to the one in the first declaration, appearing to read 'Esther van...'.

Amsterdam, 11 juni 2022

Met dank aan de deelnemers en begeleiders van de twee gespreksgroepen die mij welkom heetten bij hun bijeenkomsten. Speciale dank aan de deelnemers die toestemden in een interview.

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1 INLEIDING	3
1.1 AANLEIDING	3
1.2. VRAAGSTELLING	4
1.3 AFBAKENING EN RELEVANTIE	4
1.4 OPZET EN METHODEN VAN ONDERZOEK.....	4
1.4.1 <i>Theoretisch kader</i>	4
1.4.2 <i>Dataverzameling</i>	8
1.4.3 <i>Analyse</i>	9
1.4.4 <i>Reflectie</i>	9
HOOFDSTUK 2 DE BIJBEL IN HET LICHT VAN DE REMONSTRANTSE IDENTITEIT	11
2.1 BEGINSEL EN GELOOFSOPVATTINGEN	11
2.2 KERNWAARDEN EN CULTURELE ORIËNTATIE	12
2.3 DE BETEKENIS VAN DE BIJBEL VOOR DE REMONSTRANTEN	12
2.3.1 <i>Geworteld in het Evangelie van Jezus Christus</i>	13
2.3.2 <i>Verbondenheid en omgang met God</i>	13
2.3.3 <i>Bevorderen van kennis en inzicht omtrent de bijbel</i>	13
2.4 OPVATTINGEN OVER DE BIJBEL EN BIJBELINTERPRETATIE.....	14
2.4.1 <i>Boek met getuigenissen van mensen</i>	14
2.4.2 <i>Eigen tijd en context</i>	15
2.4.3 <i>Leidende bijbelse beginselen bij interpretatie</i>	15
2.4.4 <i>De lezer als sleutel</i>	15
HOOFDSTUK 3 PROFESSIONELE REMONSTRANTSE STEMMEN	16
3.1 HISTORISCH-KRITISCH	16
3.2 G.J. HEERING.....	16
3.3. MARIUS VAN LEEUWEN.....	17
3.4 RE-IMAGINING THE BIBLE	18
3.5 KADER VOOR LEVENSVRAGEN	19
3.6 CONCLUSIES.....	20
HOOFDSTUK 4 BIJBELLEZEN IN REMONSTRANTSE EN SAMENWERKINGSGEMEENTES	22
4.1 OMVANG EN SPREIDING VAN ACTIVITEITEN ROND DE BIJBEL.....	22
4.1.1 <i>Omvang</i>	22
4.1.2 <i>Ongelijke spreiding</i>	22
4.2 AARD VAN BIJBELACTIVITEITEN.....	23
4.2.1 <i>Frequentie</i>	23
4.2.2 <i>Doel en werkwijze</i>	23
4.2.3 <i>Inhoud: welke bijbelboeken</i>	23
4.2.4 <i>Invalshoeken en leeswijzen</i>	23
HOOFDSTUK 5 DE BIJBEL OPEN IN REMONSTRANTSE GESPREKSGROEPEN	25
5.1 OPZET	25
5.2 GROEP A: 'IK HEB EEN VRAAG'	26
5.3 GROEP B 'GOED GEZIEN'	27
5.4 OPVATTINGEN OVER DE BIJBEL.....	28
5.5 OPVATTINGEN OVER HET INTERPRETEREN VAN DE BIJBEL.....	29
5.5.1 <i>Uit een andere context en deel van een groter geheel</i>	29
5.5.2 <i>Meer interpretaties en de vrijheid van eigen interpretatie</i>	29
5.6 WAARDEN EN OPVATTINGEN.....	29
5.6.1 <i>Waarden die steeds terugkeren</i>	29
5.6.2 <i>Waarden die verbonden worden met 'remonstrants'</i>	30
5.7 BETEKENIS VAN DE BIJBEL	30

5.8 BIJBELLEZEN IN DE PRAKTIJK	31
5.8.1 <i>Thuis</i>	31
5.8.2 <i>Motieven om in de bijbel te lezen</i>	31
5.8.3 <i>Waarom bijbellezen in een groep?</i>	31
5.8.4 <i>Hoe wordt de bijbel gelezen en geïnterpreteerd in de groepen?</i>	32
5.8.5 <i>Wat heeft de groep je gebracht?</i>	34
5.8.6 <i>Wat maakt de groep verder waardevol?</i>	35
5.8.7 <i>Begeleiding is nodig</i>	35
5.9 CONCLUSIES.....	36
5.9.1 <i>Deelvraag 2</i>	36
5.9.2 <i>Deelvraag 3</i>	36
5.9.3 <i>Deelvraag 4</i>	37
HOOFDSTUK 6 REMONSTRANTS BIJBELLEZEN	39
6.1 REMONSTRANTS BEGINSSEL EN WAARDEN	39
6.2 OPVATTINGEN OVER DE BIJBEL.....	39
6.2.1 <i>Eens</i>	39
6.2.2 <i>Het leven. Met God?</i>	39
6.3 BIJBELLEZEN IN DE PRAKTIJK	40
6.3.1 <i>Verhouding professionele en ‘gewone’ lezers</i>	40
6.3.2 <i>Op eigentijdse wijze</i>	40
6.3.3 <i>Leeswijzen</i>	41
6.3.4 <i>Weerstand</i>	41
6.3.5 <i>Spiegelen en scherpen</i>	41
6.3.6 <i>Vele interpretaties naast elkaar</i>	42
6.4 CONCLUSIES.....	42
HOOFDSTUK 7 CONCLUSIES.....	43
7.1 DEELVRAAG 1	43
<i>Kenmerkende remonstrantse opvattingen en leeswijzen</i>	43
7.2 EERSTE DEEL VAN DE HOOFDVRAAG DE PRAKTIJK VAN BIJBELLEZEN IN REMONSTRANTSE GESPREKSGROEPEN.....	43
7.2.1 <i>Globaal beeld</i>	43
7.2.2 <i>Deelvraag 2</i>	44
7.2.3 <i>Deelvraag 3</i>	44
7.2.4 <i>Deelvraag 4</i>	44
7.3 TWEEDE DEEL VAN DE HOOFDVRAAG.....	45
<i>De verhouding tussen de praktijk van gespreksgroepen en de bredere context</i>	45
HOOFDSTUK 8 NABESCHOUWING	46
8.1 BEPERKINGEN VAN DIT ONDERZOEK EN MOGELIJKHEDEN VOOR VERVOLGONDERZOEK	46
8.2 VERSTERKEN	46
8.2.1 <i>De bijbel lees je samen</i>	47
8.2.2 <i>Over je eigen leven nadenken</i>	47
8.2.3 <i>Nieuwsgierigheid</i>	47
8.2.4 <i>Steun, troost, bemoediging</i>	47
8.2.5 <i>Kunst</i>	48
8.2.6 <i>Digitaal en hybride</i>	48
BIBLIOGRAFIE	49
BIJLAGEN	51
BIJLAGE A — OVERZICHT VAN GEMEENTEACTIVITEITEN ROND DE BIJBEL (2015 T/M 2020).....	51
BIJLAGE B — LABELS VOOR ANALYSE VAN HET MATERIAAL UIT DE GROEPSBIJEENKOMSTEN	53
BIJLAGE C — OVERZICHT VAN DE ZEVEN GEÏNTERVIEWDE DEELNEMERS	54
BIJLAGE D — TOPICLIJST INTERVIEWS.....	55

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Remonstranten¹ zijn geworteld ‘in de christelijke traditie en bijbelse verhalen’ en willen dat blijven, stelt de (landelijke) Beleidsvisie 2020-2030.² Die worteling in bijbelse verhalen lijkt er in de praktijk ook te zijn: in diensten van remonstrantse of samenwerkingsgemeentes die ik heb bijgewoond, werd altijd uit de bijbel³ gelezen; gemeentes organiseren kringen, lezingen en themadagen rond een bijbelboek of bijbels thema. Landelijk werd de aandacht voor bijbellezen in de afgelopen jaren gestimuleerd met publicaties van remonstrantse theologen, soms gekoppeld aan een jaarthema dat met bijbellezen te maken heeft. Zoals *Weg met de Bijbel* in 2017 en in 2020/2021 *Mijn held en ik*, over autobiografisch bijbellezen.⁴

Tegelijkertijd proef ik in remonstrantse (en bredere vrijzinnige) kring een relativisering van de betekenis van de bijbel. De bijbel is niet de enige bron van geloof en Godskennis; kunst, filosofie, poëzie en natuur staan ernaast als inspiratiebronnen. Het is bovendien een moeilijk boek, lang geleden ontstaan. Is het dan niet logischer om vooral uit andere, nieuwere bronnen te putten? Om thema's, verhalen en figuren uit de bijbel hoogstens indirect ter sprake te brengen, zoals ze verwerkt en bewerkt zijn in films, poëzie, muziek, literatuur? Zeker als de zoekende mens je uitgangspunt is en ‘geloof begint bij jou’ je motto is?⁵

Anderzijds heeft een aantal remonstrantse predikanten de ervaring opgedaan dat teksten uit de bijbel een zinvol kader bieden om levensvragen te bespreken met gemeenteleden én met niet-gelovig of kerkelijk gesocialiseerde mensen die in het vizier komen bij het vernieuwings- of innovatiewerk.⁶

Een tikje dubbelzinnige kwestie, dat bijbellezen onder remonstranten.

Ik hecht eraan om de verworteling in bijbelse verhalen in remonstrantse kring levend te houden, vorm te blijven geven.

De bijbel intrigeert me: ik duik graag in de teksten, loop ermee rond, studeer erop, onderzoek hoe ik ze betekenis kan geven in mijn leven. Maar ik ontleen er het meeste plezier aan en ontdek het meeste als ik samen met anderen, met ‘gewone’, niet professioneel daarin geschoolde lezers de bijbel lees, over de teksten praat of ze verbeeldt.

Dit alles maakte me nieuwsgierig naar de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gemeentes, vooral naar het samen lezen in gespreksgroepen. Hoe kijken de deelnemers tegen de bijbel aan? Op wat voor manier lezen en interpreteren ze die? Wat doet het bijbellezen in de groep met hen?

---

¹ Ik schrijf ‘Remonstranten’ als ik het kerkgenootschap bedoel, ‘remonstranten’ als het gaat om degenen die zich als remonstrant beschouwen (dat kunnen leden, vrienden, belangstellenden zijn).

² “Remonstranten, een bezielde verband. Beleidsvisie 2020-2030” (2020), 3.

³ Ik schrijf ‘bijbel’ en samenstellingen met ‘bijbel’ in deze scriptie consequent met een kleine letter, al zou ik volgens de spellingsregels in de meeste gevallen een hoofdletter moeten gebruiken. Ik doe dit om te voorkomen dat mijn tekst wemelt van de hoofdletters. Dat leest niet prettig.

⁴ Met als centrale publicaties respectievelijk: Anna-Claar Thomasson-Rosingh, Sigrid Coenradie en Bert Dicou, *Weg met de Bijbel. Gids voor vrijzinnig bijbel lezen* (Utrecht: Meinema, 2017). Bert Dicou en Koen Holtzapffel, red., *Mijn held en ik. Autobiografisch bijbellezen* Middelburg: Skandalon, 2020).

⁵ Briefing reclamecampagne tijdens presentatie Algemene Vergadering (AV) van bestuur van de Remonstranten, 14 juni 2014. Zie ook: Anna-Claar Thomasson-Rosingh, Sigrid Coenradie and Bert Dicou, *Re-imagining the Bible for Today* (Norwich: SCM Press, 2017), 1.

⁶ Zie bijvoorbeeld: Claartje Kruijff, “Voor het vak van predikant is moed nodig,” interview door Jaap Marinus, *AdRem* oktober (2020), 26; Bert Dicou en Joost Röselaers, “De Bijbel in de vrijzinnigheid. Een twee-gesprek”, in *De Bijbel in Nederland*, red. Sake Stoppels e.a. (Haarlem: NBG, 2018), 116-128.

Omdat de gespreksgroepen in de context staan van de remonstrantse traditie en theologie leek het me van belang om ook de betekenis van de bijbel en opvattingen over de bijbel in die bredere context te verkennen.

1.2. Vraagstelling

Dat bracht me tot de volgende vraagstelling voor deze scriptie, die in twee delen uiteenvalt:

Hoe ziet de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen eruit? En hoe verhoudt die zich tot opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel in de bredere remonstrantse context?

Met als deelvragen:

1. Wat zijn kenmerkende remonstrantse opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel?
2. Vanuit welke opvattingen en met welke motieven lezen deelnemers aan gespreksgroepen de bijbel?
3. Op welke wijze wordt in deze groepen de bijbel gelezen en geïnterpreteerd?
4. Welk effect heeft het meedoen aan de groep op de deelnemers, volgens henzelf?

Hoofdstuk 2 en 3 staan in het teken van deelvraag 1, die ik beantwoord in hoofdstuk 7.1. Deelvragen 2, 3 en 4 en het eerste deel van mijn hoofdvraag beantwoord ik in hoofdstuk 5. De opbrengst van de hoofdstukken 2 t/m 6 gebruik ik om in hoofdstuk 7 het tweede deel van mijn hoofdvraag te beantwoorden.

1.3 Afbakening en relevantie

Ik heb ervoor gekozen om me te concentreren op het lezen en interpreteren van de bijbel in remonstrantse gespreksgroepen. Daaronder versta ik: gespreksgroepen die een activiteit zijn van een remonstrantse of samenwerkingsgemeente of van een remonstrants vernieuwingspredikant. Er zijn de nodige remonstrantse gemeentes die combinaties vormen met andere vrijzinnige gemeentes (doopsgezinden, vrijzinnig protestanten) en als samenwerkingsgemeente één activiteitsaanbod hebben. Ik beschouw deze gemeentes in deze scriptie als onderdeel van de remonstrantse context. Over de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen is niet veel bekend. En tegen de achtergrond van de vraag hoe je als Remonstranten de verworteling in de bijbelse verhalen levend kunt houden, is het relevant om inzicht te krijgen in die praktijk. Hoe lezen leden, vrienden en belangstellenden de bijbel en hoe geven zij de verworteling in de bijbelse verhalen betekenis?

Ook om meer inzicht te krijgen in hoe de bijbel geïnterpreteerd wordt in verschillende kerkelijke en gelovige contexten in Nederland is onderzoek naar de remonstrantse praktijk relevant.

1.4 Opzet en methoden van onderzoek

1.4.1 Theoretisch kader

Als structurerend theoretisch kader bij dit onderzoek naar bijbellezen door remonstranten, maak ik gebruik van een model voor theologische reflectie van Helen

Cameron.⁷ Op de achtergrond is verder van belang het werk van Ernst Wendland over contextuele frames in communicatie en tekstinterpretatie.⁸

1.4.1.2 Vier theologische stemmen

Helen Cameron ontwikkelde met een oecumenisch en interdisciplinair team een methode voor theologisch actieonderzoek: TAR (*Theological Action Research*). Een van de kenmerken van TAR is dat het hele onderzoeksproces als theologie beschouwd wordt, niet alleen de reflectie op de gegevens die in gelovige praktijken verzameld worden. Iedereen die deelneemt aan een gelovige praktijk is drager van theologie. Alles wat gezegd, geschreven, gedaan wordt in zo'n praktijk is in potentie theologie, '*faith seeking understanding*' zegt Cameron.⁹ Theologie kun je zien als een dynamisch geheel van stemmen die van elkaar te onderscheiden zijn maar ook met elkaar verband houden, elkaar overlappen en in elkaar doorklinken, overkoepeld door een manier van geloven die een zekere coherentie vertoont. Deze visie is uitgewerkt in een model dat '*theology in four voices*' heet.¹⁰

Het gaat bij deze vier stemmen om:

- De operante theologie: de praktijk van een groep gelovigen (gemeente, kring, projectgroep, diaconaal project etc.)
- De omarmde theologie: hoe een groep gelovigen die een bepaalde praktijk delen haar geloof verwoordt en beleeft en daarop reflecteert. Welke missie hebben zij? Welke waarden zijn voor hen belangrijk?
- De normatieve theologie: die van officiële identiteit, kerkorde, leer, belijdenis. Het verschilt per kerk of stroming wat hierbij van doorslaggevend belang is – dat kan het pauselijk spreken zijn, de bijbel, het goede doen. Het gaat om kwesties van identiteit, authenticiteit en legitimiteit.
- De formele theologie. Dit is de stem van geschoolde professionele theologen, van de wetenschap die ook in debat is met andere disciplines. Deze kritische stem kan modellen bieden om na te denken over de gelovige praktijk, vragen stellen bij vooronderstellingen en vanzelfsprekendheden, en andere interpretaties van de christelijke traditie aanreiken (uit andere tijden en contexten).¹¹

In het TAR-proces gaat het erom dat juist het gesprek tussen de stemmen de mogelijkheid biedt om te leren en nieuwe inzichten te krijgen; dat is belangrijker dan tot een conclusie te komen of iets vast te leggen. In elk van de vier stemmen schuilt eigen wijsheid en vaardigheden; ze kunnen elkaar helpen, aan elkaar uitleggen wat ze ontdekt hebben. Dat vraagt om oprechte openheid om naar alle stemmen te luisteren en om erkenning dat de ene stem niet meer of minder waard is, niet meer of minder theologische autoriteit heeft dan de andere. Stemmen kunnen elkaar kritiseren, maar een zekere nederigheid ten opzichte van de stem van een ander maakt het mogelijk om spanningen en tegenstellingen uit te houden, in de overtuiging dat je het zoeken naar de 'waarheid van het geloof' deelt.¹²

1.4.1.3 Contextuele frames

---

⁷ Helen Cameron, *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology* (Norwich: SCM Press, 2011).

⁸ Ernst Wendland, *Contextual frames of Reference in Translation. A course book for Bible Translators and Teachers* (London: Routledge, 2014).

⁹ Cameron, *Talking about God*, 56.

¹⁰ Beschreven in Cameron, *Talking about God*, 54-59.

¹¹ Cameron, *Talking about God*, 54-56.

¹² Cameron, *Talking about God*, 60.

Ernst Wendland ziet iedere tekst als een centrale kern die ingebed ligt in een communicatieve context. Zonder deze context kun je een tekst niet begrijpen, interpreteren of overdragen. Dat geldt overigens niet alleen voor teksten maar voor iedere vorm van menselijke communicatie. Hij maakt de vergelijking met een ui: de tekst is de binnenste knop van de ui omgeven door een aantal schillen die over elkaar heen liggen. Die schillen zijn te beschouwen als ‘contextuele frames’.¹³ Ze vormen een nauw samenwerkend geheel, maar ze verschillen van elkaar en ook het belang van een frame kan per situatie verschillen.¹⁴

Om een tekst te kunnen begrijpen en tot een betrouwbare interpretatie te komen, is het van belang om de frames waarin die tekst ligt te identificeren en te onderzoeken, en dat ook te doen met de frames van degenen die een tekst horen en lezen.¹⁵

Wendland onderscheidt vijf frames: cognitieve, socioculturele, organisatorische, situationele en textueel-lexicografische.

Cognitieve frames zijn het meest generiek: denk aan de kenmerken of basisprincipes van een wereld- of levensbeschouwing, zoals een meer holistische of analytische manier van denken, godsbeeld, mensbeeld, een basishouding van meer verbonden met of gescheiden van de omgeving zijn, kernwaarden.¹⁶

Bij socioculturele frames gaat het om gewoontes die sterk cultureel bepaald zijn (‘dat doen we hier altijd zo’) en hoe bepaald taalgebruik in iemands geest een cluster aan gevoelens, verwachtingen en gedragspatronen oproept. Neem een woord als ‘winkelen’, dat verbonden kan zijn met heel verschillende mentale voorstellingen bij mensen in verschillende (sub)culturen.¹⁷

Tot de organisatorische frames horen machtsstructuren in een organisatie, theologische en ecclesiologische perspectieven die invloed hebben op de manier waarop de bijbel gelezen wordt, de mate van openheid in interpretatie, en hoe er wordt omgegaan met de verhouding tussen (de context van) de bijbeltekst en (de context van) de lezer.¹⁸

Bij situationele frames draait het om de setting waarin communicatie plaatsvindt: kenmerken en intenties van de deelnemers, de media die gebruikt worden, taalregisters, de emotionele toon, lichaamstaal, en de selectie en ordening van verschillende taalhandelingen.¹⁹

Textueel-lexicografische frames zijn vooral gericht op hoe gesproken en geschreven teksten zich tot elkaar verhouden en zich laten ordenen. Denk aan hoe teksten naar elkaar verwijzen en aan de kenmerken waaraan je bepaalde genres kunt herkennen.²⁰

1.4.1.4 Toepassing van Cameron en Wendland

Wendlands werk sluit aan bij het uitgangspunt van contextuele bijbelinterpretatie dat de context waarin bijbelteksten geïnterpreteerd worden grote invloed heeft op die interpretatie.²¹ Essentieel voor wat ik in deze scriptie beoog is het identificeren van bijbelinterpretatie in de remonstrantse context, vooral die van (deelnemers aan) gespreksgroepen.

---

¹³ Wendland, *Contextual Frames*, 1 en 2.

¹⁴ Wendland, *Contextual Frames*, 6.

¹⁵ Wendland schreef *Contextual Frames of reference in translation* met het oog op het opleiden van bijbelvertalers.

¹⁶ Wendland, *Contextual Frames*, 19.

¹⁷ Wendland, *Contextual Frames*, 36 en 40.

¹⁸ Wendland, *Contextual Frames*, 68, 71, 74.

¹⁹ Wendland, *Contextual Frames*, 92-93.

²⁰ Wendland, *Contextual Frames*, 110.

²¹ Zie Joep Dubbink, Peter-Ben Smit en Klaas Spronk, “Ten geleide: Bijbel en context in Nederland,” *Kerk en Theologie* 72 nr 2 (2021), 93.

Wendland laat zien hoe gelaagd en gecompliceerd je dat begrip 'context' op kunt vatten en hoe gedetailleerd je dat kunt analyseren. Ik wil zijn ruime opvatting van context graag overnemen. Maar het was onhaalbaar om aan de hand van alle contextuele frames de context van de deelnemers aan gespreksgroepen te identificeren: daarvoor zouden te veel en te gedetailleerde gegevens nodig zijn geweest. Ieder frame omvat een hele catalogus aan variabelen en er zijn ook nog eens verschillende methodes om zo'n frame te beschrijven. Ik gebruik daarom Wendlands model niet als basis voor mijn scriptieopzet.

Elementen van mijn beschrijving van de remonstrantse context in hoofdstuk 2, 3 en 5 zijn wel in te delen in de frames die Wendland onderscheidt:

- Geloofsopvattingen en kernwaarden zijn te beschouwen als cognitieve frames.
- Theologische perspectieven die invloed hebben op de manier waarop de bijbel gelezen wordt, de mate van openheid in bijbelinterpretatie, en hoe er wordt omgegaan met de verhouding tussen (de context van) de bijbeltekst en (de context van) de lezer zijn te beschouwen als organisatorische frames.
- De 'Speech-Act analysis', een van de methodes die Wendland noemt om situationele frames te identificeren, heb ik toegepast bij het analyseren van de communicatie in de gespreksgroepen die ik in deze scriptie onderzoek (in hoofdstuk 5).

Camerons model van de vier theologische stemmen is bij haar ingebed in theologisch actieonderzoek. Op die manier kan ik haar model in deze scriptie niet toepassen. Maar het onderscheiden van de vier stemmen biedt een bruikbare ordening als het erom gaat de remonstrantse context in kaart te brengen (met als kern de vraag naar opvattingen over en leeswijzen van de bijbel) en vooral: om zicht te krijgen op de verhouding tussen de opvattingen en leespraktijk van deelnemers aan gespreksgroepen en die van andere stemmen in de remonstrantse context. Ook op papier moet het mogelijk zijn om de verschillende stemmen met elkaar in gesprek te brengen en zo tot een beter inzicht te komen in bijbellezen in remonstrantse context.

Het uitgangspunt van Cameron dat de verschillende theologische stemmen gelijkwaardig zijn, neem ik over. Het gaat me er niet om wat in een gespreksgroep gebeurt te beoordelen aan de hand van criteria of dit authentiek of legitiem remonstrants is en/of theologisch verantwoord volgens de academische bijbelwetenschap en hermeneutiek.

1.4.1.5 Ordening

In deze scriptie laat ik de vier stemmen uit Camerons model aan het woord.

- Om te beginnen de normatieve theologie, in hoofdstuk 2. Wat is authentiek remonstrants? Wat is kenmerkend voor de remonstrantse identiteit volgens officiële stukken als mission statement en beleidsplannen? Vooral als het om de bijbel gaat.
- De formele theologie breng ik in beeld in hoofdstuk 3. Als representanten daarvan laat ik enkele professionele remonstrantse stemmen uit verschillende periodes aan het woord, met het accent op de periode na 2014.
- Hoofdstuk 4 geeft een globaal beeld van de operante theologie in remonstrantse en samenwerkingsgemeentes als het om groepsactiviteiten rond de bijbel gaat.
- In hoofdstuk 5 komen de omarmde en operante theologie naar voren van (deelnemers aan) twee gespreksgroepen: (bijbel)opvattingen, waarden, manieren van bijbellezen.

- In hoofdstuk 6 laat ik zien hoe de verschillende stemmen zich tot elkaar verhouden.

1.4.2 Dataverzameling

Voor het in kaart brengen van de praktijk van bijbellezen in gespreksgroepen deed ik kwalitatief onderzoek in de vorm van een (multiple) casestudy van twee groepen, aangevuld met interviews met een aantal deelnemers. Gezien de voor een proponentsscriptie beschikbare tijd was het onderzoeken van meer groepen of het uitvoeren van een representatieve steekproef niet haalbaar.

1.4.2.1 Groepsbijeenkomsten

Omdat in de periode van het onderzoek (februari t/m mei 2021) het grootste deel van de tijd een strenge lockdown gold, was ik voor de selectie van gespreksgroepen aangewezen op groepen die in deze periode digitaal bij elkaar kwamen, en waar ik welkom was. In twee samenwerkingsgemeentes was dit het geval.²²

Ik was bij beide groepen aanwezig bij vier digitale bijeenkomsten via Zoom en Teams.²³ Van alle bijeenkomsten heb ik (of zijn via de eigenaar van het Zoom-account van groep B) audio-opnames gemaakt die ik heb getranscribeerd. Deze transcripties waren uitgangspunt voor de analyse.

Met name voor de portretten van de groepen in 5.2 en 5.3 heb ik ook gebruik gemaakt van eigen observaties als het gaat om de sfeer in de groep en de omgang met elkaar.

1.4.2.2 Interviews

Om aanvullende en preciezere informatie te krijgen over de opvattingen van deelnemers over de bijbel, de betekenis die de bijbel voor hen heeft, hun motivatie om aan de gespreksgroep mee te doen en het effect van de groep, heb ik na een eerste indruk van wat er in de groepsbijeenkomsten naar voren gekomen was, vier deelnemers uit groep A en drie uit groep B geïnterviewd. Bij de selectie van de te interviewen deelnemers heb ik naar zoveel mogelijk diversiteit gestreefd (in leeftijd, man/vrouw, langer/korter betrokken bij de gemeente).²⁴ Bij groep A viel er nauwelijks te selecteren, gezien het beperkte aantal deelnemers aan deze groep. De interviews duurden 45-60 minuten en vonden plaats via videobellen, op één na, dat op verzoek live plaatsvond. Voor de interviews maakte ik gebruik van een topic-lijst (op basis van waar ik met het oog op mijn onderzoeksvragen en het materiaal uit de groepsbijeenkomsten aanvullende informatie over nodig had), maar het gesprek verliep vrij.²⁵ Ook van de interviews maakte ik geluidsopnames die ik daarna transcribeerde.

1.4.2.3 Eigen positie als onderzoeker

Tijdens de groepsbijeenkomsten was ik aanwezig als participierend observant en niet als een 'vlieg op de muur', zoals een van de deelnemers opmerkte. Maar ik heb me terughoudend opgesteld als het ging om bijdragen aan het gesprek, om de gang van

---

²² Eerder gaf ik al aan dat ik in deze scriptie de groepen uit samenwerkingsgemeentes beschouw als onderdeel van de remonstrantse context, met excuses aan de deelnemers die zichzelf niet als remonstrant beschouwen. Overigens werden beide gespreksgroepen begeleid door remonstrantse predikanten en zijn bijna alle deelnemers die ik geïnterviewd heb lid of vriend van de remonstranten, of uitdrukkelijk geïnteresseerd in de remonstranten.

²³ Bij groep A was ik ook nog aanwezig bij een vijfde live bijeenkomst. Hier heb ik wel een geluidsopname van gemaakt, maar deze heb ik buiten de analyse gehouden, omdat ik al erg veel materiaal had. De gang van zaken van de vijfde bijeenkomst week naar mijn indruk niet erg af van die bij de online bijeenkomsten. Het live bij elkaar zijn zorgde vooral voor meer levendigheid in de contacten.

²⁴ Zie bijlage C voor een overzicht van de geïnterviewden.

²⁵ Zie bijlage D voor de topic-lijst.

zaken zo min mogelijk te beïnvloeden en het gesprek niet te sturen. De enkele bijdragen die ik wel geleverd heb, heb ik niet meegenomen bij het analyseren van de gesprekken.

De analyse van het materiaal uit de bijeenkomsten en de interviews is geordend verlopen (zie hieronder) en ik heb ernaar gestreefd om bij het overzicht van de resultaten van de analyse in hoofdstuk 5 bij alle onderwerpen zoveel mogelijk uit het materiaal te citeren.

1.4.2.4 Toestemming en bescherming van gegevens

Alle deelnemers aan de groepsbijeenkomsten en geïnterviewden hebben ermee ingestemd dat geluidsopnames werden gemaakt en dat citaten hieruit geanonimiseerd in mijn scriptie konden worden opgenomen. Citaten uit interviews zijn voorzien van een codering, zodat te zien is dat verschillende personen geciteerd worden. Verwijzingen naar personen in de citaten zijn omgezet naar de initiaal van de voornaam. De geluidsbestanden en transcripties heb ik op een niet-openbare plaats bewaard.

1.4.3 Analyse

De transcripties van de geluidsopnames van de groepsbijeenkomsten heb ik geordend aan de hand van labels die zowel de *aard* van de taalhandeling aangaven (een vraag, beoordeling, samenvatting, uitleg, opvatting, suggestie etc.) als waar de inhoud *betrekking* op had (historische context van de bijbeltekst, een personage of situatie uit de bijbeltekst, hedendaagse maatschappelijke context, persoonlijke context van de spreker).²⁶

Ik begon met een grove typering: wat heeft betrekking op de (context van) de tekst en wat heeft betrekking op de (context van de) lezer? Op grond van wat uit het materiaal naar voren kwam, ontstond daar een verfijning in. Om een betrouwbare indruk te krijgen waar de meeste tijd in de gesprekken naartoe ging, heb ik bij de helft van het materiaal van beide groepen bekeken hoeveel woorden een label bevatte. Ook heb ik de manier getypeerd waarop verbindingen gelegd werden tussen de contexten van tekst en lezer (parallelle, tegenstelling bijv.).

Ik merkte dat ik daarnaast labels nodig had om te kunnen analyseren wat mensen wilden zeggen met hun bijdrage aan het gesprek en hoe de communicatie tussen de gespreksdeelnemers verliep. Daar bleek een ordening aan de hand van de aard van taalhandelingen bij te kunnen helpen. Deze stamt uit de *Speech-Act analysis*, die het mogelijk maakt om in kaart te brengen wat mensen doen als ze taal gebruiken, wat voor communicatieve acties ze uitvoeren, met welke bedoeling.²⁷

Ik heb de inhoud van de gesprekken apart bekeken op thema's die meer keren terugkwamen of waar lang over doorgepraat werd.

De transcripties van de interviews heb ik gelabeld op basis van de topiclijst.

1.4.4 Reflectie

Nadat alle vier de theologische stemmen aan het woord gekomen zijn, met het accent op de omarmde en operante theologie van de twee onderzochte gespreksgroepen, breng ik de stemmen als het ware met elkaar in gesprek in hoofdstuk 6. Zo wil ik het tweede deel van mijn hoofdvraag beantwoorden: Hoe verhoudt de praktijk van bijbellesen in

---

²⁶ Zie bijlage B voor een overzicht van de gebruikte labels.

²⁷ Wendland, *Contextual Frames*, 95.

gespreksgroepen zich tot opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel in de bredere remonstrantse context?

Hoofdstuk 2 De bijbel in het licht van de remonstrantse identiteit

In dit hoofdstuk breng ik in kaart welke geloofsopvattingen, kernwaarden en culturele oriëntaties leidend zijn voor de Remonstranten, en hoe die doorwerken in de betekenis die de bijbel voor hen heeft en hoe ze die interpreteren. Welke rol speelt de bijbel in de remonstrantse identiteit? Welke bijbelopvatting is kenmerkend en welke uitgangspunten voor het interpreteren van de bijbel?

Dit als weergave van wat Helen Cameron de ‘normatieve stem’ noemt, waarbij het om kwesties van identiteit, authenticiteit en legitimiteit draait.²⁸

Als bronnen hiervoor heb ik vooral landelijke remonstrantse documenten gebruikt als Mission Statement, belijdenis, beleidsplannen, verslagen van algemene landelijke vergaderingen, teksten van de website remonstranten.nl. Ik heb daarbij het accent gelegd op bronnen vanaf 2014, het jaar waarin een nieuw beleidsplan van de Remonstranten inging.²⁹

2.1 Beginsel en geloofsopvattingen

In de beleidsvisie van de Remonstranten voor 2020-2030 wordt als uitgangspunt genomen de remonstrantse identiteit ‘zoals verwoord in de beginselverklaring, de geloofsbelijdenis uit 2006 en het Mission Statement’.³⁰

Wie als lid toetreedt, ondertekent de beginselverklaring. Deze luidt: ‘De Remonstrantse Broederschap is een geloofsgemeenschap die, geworteld in het evangelie van Jezus Christus en getrouw aan het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, God wil eren en dienen.’³¹

De *vrijheid* komt tot uiting in de waarde die de Remonstranten hechten aan een persoonlijke invulling en wijze van geloven. Die geloofsvrijheid is wezenlijk.

In lijn hiermee hoort het tot de kernopvattingen van de Remonstranten dat er niet één weg is naar geloof of waarheid, en niemand de absolute waarheid in pacht heeft. Dit wordt ook godsdienstig verwoord, bijvoorbeeld door te verwijzen naar dat ‘wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten’, zoals in de geloofsbelijdenis uit 2006.³²

Pluriformiteit in (geloofs)opvattingen wordt geaccepteerd: de *verdraagzaamheid*.

Remonstranten zien geloofsinhoud en -vormen als beweeglijk en nooit voor altijd vast te leggen. De christelijke traditie moet steeds opnieuw verwoord worden en vorm krijgen. Dat hangt ook samen met de waarde die gehecht wordt aan het verbonden zijn met actuele ontwikkelingen in cultuur, wetenschap en maatschappij. ‘Nieuwe natuurwetenschappelijke inzichten die ons wereldbeeld bepalen of veranderen worden geaccepteerd en hebben invloed op het godsbeeld. Bijbels geloof en christelijke geloofstraditie blijven belangrijk maar niet in dogmatische zin.’³³ ‘In dogmatische zin’ zou ik hier lezen als: onveranderlijk en voorschrijvend.

De mens die gelooft, zoekt en twijfelt is het vertrekpunt in de remonstrantse geloofsopvatting. De geloofsbelijdenis uit 2006 begint dan ook bij de mens en spreekt dan van Gods Geest, Jezus en God. De meeste andere geloofsbelijdenissen doen dit in

²⁸ Cameron, *Talking about God*, 57-58.

²⁹ Inmiddels is in 2020 een nieuwe Beleidsvisie ingegaan: “Remonstranten, een bezielde verband. Beleidsvisie 2020-2030”.

³⁰ “Remonstranten, een bezielde verband,” 7.

³¹ “Beginselverklaring,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/beginselverklaring> (geraadpleegd 5-5-2022).

³² “Belijdenis,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/belijdenis> (geraadpleegd 5-5-2022).

³³ “Theologie,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/theologie> (geraadpleegd op 5-5-2022).

omgekeerde volgorde. De in 2014 begonnen reclamecampagne vindt er geen doekjes om: ‘Als er iets onderscheidend is aan de Remonstrantse kerk, dan is het dat het individu centraal staat. Geloof begint niet bij God, maar bij de mens. De mens die zijn eigen mening mag vormen, kan twijfelen en zijn eigen invulling geeft aan zijn geloof. En in gesprek met anderen zelf onderzoek doet naar zijn levensvragen. In het campagne concept hebben we dit inzicht nog persoonlijker gemaakt door te zeggen: *geloof begint bij jou*.’³⁴

2.2 Kernwaarden en culturele oriëntatie

In 2009 werd een merkkompas van de Remonstranten opgesteld met twee ankerwaarden die aangeven waar de Remonstranten sterk in zijn: ruimte geven en inhoudelijk gericht.³⁵

‘Ruimte geven’ is naar mijn idee op te vatten als een uitwerking van het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid (beide net zo goed als kernwaarden te beschouwen).

‘Inhoudelijk gericht’ duidt de aandacht voor verdieping en bezinning aan, die onder andere zorgt voor een groot aanbod aan lezingen en kringen.

Gelijkwaardigheid duikt ook als kernwaarde op in remonstrantse basisgeschriften.

In het Mission Statement uit 2013 heeft ze een prominente plaats, direct na het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid. Remonstranten ‘gaan uit van de volstrekte gelijkwaardigheid van mensen’.³⁶

2.3 De betekenis van de bijbel voor de Remonstranten

De remonstrantse geloofsbelijdenis uit 2006 zwijgt over de bijbel en ook de vorige uit 1940 deed dat. Dat is niet zo vreemd; het geldt voor meer geloofsbelijdenissen. Maar het is niet toevallig dat de Remonstranten de bijbel niet noemen: ‘Zij zullen het, denk ik, allemaal als een sterk punt van hun geloofsbelijdenis beschouwen, dat deze het geloof in God niet vastpint op wat er in de bijbel staat.’³⁷

Met het oog op de vrijheid als beginsel is het niet verbazingwekkend dat de Remonstranten de bijbel niet a priori gezag toekennen. Wat in de bijbel staat, staat niet buiten discussie en kan niet dienen om een bepaald geloof en gedrag voor te schrijven: ‘Remonstranten laten zich niet voorschrijven – ook niet vanuit de bijbel – wat zij wel of niet moeten geloven.’³⁸

Vanuit het beginsel van de vrijheid en verdraagzaamheid, en de waarde die remonstranten hechten aan de verbinding met de (eigentijdse) cultuur en samenleving is ook te begrijpen dat de bijbel niet als enige inspiratiebron beschouwd wordt. Op de landelijke website wordt na een alinea over de bijbel (als onderdeel van ‘plaatsbepaling en uitgangspunten’) toegevoegd: ‘Daarnaast kunnen ook poëzie, kunst, muziek en de natuur, als ook geschriften van andere religieuze tradities een inspiratiebron zijn.’³⁹

---

³⁴ Briefing reclamecampagne, 14 juni 2014.

³⁵ Genoemd in “Discussiestuk voor beleidsplan 2009-2011”, 24-3-2009, 2.

³⁶ “Mission Statement (2013),” in “Bezield verband”, 32.

³⁷ Han Adriaanse, “Over God,” in *Wij geloven - wat geloven wij?*, red. Johan Goud e.a. (Zoetermeer: Meinema, 2004) 52. Hij doelt hier op de geloofsbelijdenis van 1940, maar wat hij zegt is ook van toepassing op de geloofsbelijdenis uit 2006.

³⁸ G.J. Heering, geciteerd door Eginhard Meijering in *Wij geloven - wat geloven wij?*, 106.

³⁹ “Plaatsbepaling en verklaring van uitgangspunten,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/remonstranten-nu/plaatsbepaling-en-verklaring-uitgangspunten/> (geraadpleegd op 5/5/2022).

2.3.1 Geworteld in het Evangelie van Jezus Christus

In de beginselverklaring van de Remonstranten staat dat zij als geloofsgemeenschap zijn ‘geworteld in het Evangelie van Jezus Christus’. Bij dit Evangelie gaat het niet om de bijbeltekst, de Schrift, of om de in de bijbel opgenomen evangeliën. Marius van Leeuwen legt het in 2000 uit als toespitsing op leren en leven van Jezus Christus: ‘in wat rond hem is overgeleverd en in wat door hem op gang werd gebracht, zien wij vooralsnog de helderste samenvatting van wat de bijbel aan hoge waarden en idealen presenteert. Tussen vele wijzen en profeten, die ons ieder wezenlijke dingen kunnen openbaren, staat hij toch centraal als degene die voor ons tot nu het meest openbarend is.’⁴⁰

Benoemt Van Leeuwen de link met de bijbel, in het beleidsplan van 2014 gebeurt dat niet expliciet: ‘Het fundament van het nieuwe beleidsplan is het Evangelie. Remonstranten weten zich geraakt door Jezus van Nazareth die er niet op uit was om een kerk te stichten of om religieuze regels in steen te beitelen. Het ging Jezus om de nabijheid van God en de naaste.’⁴¹

In de beleidsvisie 2020-2030 wordt het net iets anders geformuleerd en lijkt de bijbel, ietwat verdekt, wel genoemd te worden: ‘... het telkens op eigentijdse wijze vertellen van *het oude verhaal* [cursivering evdp], geworteld in het Evangelie van Jezus Christus, dat ons overgeleverd is’.⁴²

Het lijkt me lastig om dat ‘oude verhaal’, met als kern boodschap van en overlevering over Jezus Christus, helemaal los te koppelen van de bijbel. De ‘verworteling in het Evangelie’ mag dan niet op de bijbel als boek slaan, hij duidt indirect wel een band met de bijbel aan. Tegelijkertijd biedt deze formulering ruimte voor discussie over het belang en de sterkte van die band. Geen wonder dat hier onder remonstranten al vanaf de 19^e eeuw over gesproken wordt, volgens predikant Tjaard Barnard.⁴³

2.3.2 Verbondenheid en omgang met God

In het Mission Statement uit 2013, dat mede uitgangspunt is voor het huidige beleid, wordt de betekenis van de bijbel als volgt benoemd: ‘De bijbelse teksten kunnen mensen in deze tijd nog steeds leiden naar een verbondenheid en omgang met God.’⁴⁴

2.3.3 Bevorderen van kennis en inzicht omtrent de bijbel

Volgens de remonstrantse Kerkorde zijn kerkenraad en predikant van een remonstrantse gemeente onder andere ‘verantwoordelijk voor het door middel van cursussen en andere activiteiten bevorderen van de kennis en het inzicht van leden en vrienden ten minste omtrent de ontstaansgeschiedenis en de inhoud van de bijbel’.⁴⁵ De noodzaak en de wens om die kennis en dat inzicht te bevorderen, wordt rond het begin van de 21^e eeuw verwoord door zowel predikanten als gemeenteleden. Omdat de Remonstranten vaststellen dat de bekendheid en vertrouwdheid met de bijbel in hun gelederen (en daarbuiten) slijtage vertoont, vragen ze hoogleraar Marius van Leeuwen om een boekje samen te stellen met informatie over de bijbel. Dit verschijnt in 2004, ter gelegenheid

---

⁴⁰ Van Leeuwen, “Geloofsopvattingen,” 55.

⁴¹ “Beleidsplan Remonstranten 2014,” 6.

⁴² “Remonstranten, een bezielde verband,” 7.

⁴³ “Terugblik op 400 jaar Remonstranten,” *Ad Rem* september (2019), 7.

⁴⁴ “Remonstranten, een bezielde verband,” 32.

⁴⁵ Reglement M Toerusting Godsdienstonderwijs, volwassenencatechese, jeugd- en jongerenwerk, artikel II, 6 in *Kerkorde* (Remonstrantse Broederschap: Utrecht, 2014) 34.

van het ‘jaar van de bijbel’.⁴⁶ Van Leeuwen grijpt terug op de remonstrantse belijdenis uit 1621 om te onderstrepen dat het een heel ‘onremonstrants’ idee is dat de bijbel een boek zou zijn voor ingewijden, professionals of geleerden. In die belijdenis wordt gezegd dat het ‘naarstelijk doorzoeken’ van de bijbel juist ook een taak is voor ‘den eenvoudigen slechten leeken en idioten’.⁴⁷

Een paar jaar eerder, in 1998, merkt predikant Edith Plantier al op dat gemeenteleden aangeven dat ze in gespreksgroepen graag de bijbel willen lezen “omdat we er eigenlijk niets van af weten”.⁴⁸

In landelijke beleidsplannen en bij landelijke uitwisselingen over activiteiten in gemeentes valt in de jaren daarna af en toe het woord ‘bijbelcursus’. Vanuit het Landelijk Bureau wordt zo’n cursus voorbereid, die vanaf 2004 aan gemeentes zal worden aangeboden. Maar als in 2010 een nieuw beleidsplan in werking is getreden en twee jaar later successen en mislukkingen in het aanbod worden benoemd, speelt de bijbel daar geen rol in.

In het beleidsplan dat in 2014 ingaat, dat erop gericht is nieuwe leden en vrienden voor de Remonstranten te werven, wordt het ‘bijzondere programma aan lezingen en kringen’ van remonstrantse gemeentes, gezien als een aanbod dat kan aansluiten bij de beoogde doelgroep van hoogopgeleide 45-plussers. Allerlei thema’s en invalshoeken worden hierbij genoemd, behalve de bijbel.⁴⁹

Sinds 2017 heeft de bijbel regelmatig aandacht gekregen in landelijke projecten van de Remonstranten. Zo was het landelijk jaarthema drie keer een thema dat op bijbellezen gericht was. In het kader hiervan verschenen speciale publicaties met gesprekshandleidingen voor gemeentes erbij en werden landelijke activiteiten georganiseerd. In 2017 ‘Weg met de Bijbel’⁵⁰, in 2020/2021 ‘Mijn held en ik’, over autobiografisch bijbellezen,⁵¹ en in 2021/2022 ‘Gelijkenissen. Over parabels in de bijbel’.⁵²

2.4 Opvattingen over de bijbel en bijbelinterpretatie

2.4.1 Boek met getuigenissen van mensen

De bijbel is voor remonstranten een boek van en over mensen, en hun ervaringen met God staat in de beleidsvisie 2020-2030: ‘Voor remonstranten is de bijbel een bijzondere en inspirerende collectie getuigenissen, verhalen, geschiedenissen, profetieën en liederen. Zij vormt het getuigschrift van mensen die de aan- en afwezigheid van God in hun eigen leven en de wereld hebben ervaren.’⁵³

Dat wil niet zeggen dat Gods woord niet in de bijbel te vinden is: ‘De bijbel is niet op een massieve manier “het Woord van God”, maar soms vind je er woorden en

---

⁴⁶ Th. Marius van Leeuwen, *Van horen zeggen. Geschiedenis en uitleg van de bijbel*, 3^e dr. (Amsterdam: Balans, 2004).

⁴⁷ Van Leeuwen, *Van horen zeggen*, Inleiding [ePub heeft geen paginanummers].

⁴⁸ Edith Plantier, “Het gezag van de bijbel,” in *De bijbel, hoezo de bijbel?* red. Th.M. van Leeuwen (Utrecht: Remonstrantse Broederschap, 1998), 9.

⁴⁹ ‘Meerwaarde voor deze doelgroep: ruimte voor intellectuele verdieping, open blik t.o.v. andere geloven en tradities buiten de (mainstream van) het christendom: boeddhisme, kabbala, filosofie, christelijke en niet-christelijke mystiek, literatuur, bijzonder programma aan lezingen en kringen’. “Beleidsplan Remonstranten 2014,” 27.

⁵⁰ Thomasson-Rosingh, Coenradie en Dicou, *Weg met de Bijbel*.

⁵¹ Dicou en Holtzapffel, red., *Mijn held en ik*.

⁵² Koen Holtzapffel, red, *Geef mij die dwaze meisjes maar. In gesprek met Jezus’ gelijkenissen* (Middelburg: Skandalon, 2021).

⁵³ “Bezielde verband,” 32.

wendingen in, zo intens of verheven dat ze openbarend zijn. Dan is het alsof waarachtig ‘woorden van God’ door al die menselijke woorden heen klinken.”⁵⁴

2.4.2 Eigen tijd en context

Remonstranten zijn zich bewust van de afstand in tijd en context tussen de bijbel en de huidige lezers en maatschappij. Bijbelteksten kunnen daarom niet ‘zomaar’ in onze tijd worden toegepast. Vooral niet als het om ethische kwesties gaat. Neem bijvoorbeeld homoseksualiteit: ‘Weliswaar worden homoseksuele handelingen in het Oude Testament (Leviticus 20) expliciet veroordeeld. Remonstranten geloven echter dat die stelling niet een op een overgezet kan worden naar het hier en nu van kerk en homoseksualiteit. Dergelijke teksten moeten altijd in hun tijd en context gelezen worden. Ze zijn immers niet geschreven met het oog op de issues van deze tijd.’⁵⁵

2.4.3 Leidende bijbelse beginselen bij interpretatie

In officiële teksten van de Remonstranten is nauwelijks sprake van een uitgewerkte bijbelse theologie. Er wordt een enkele keer over ‘dragende bijbelse noties’ en een ‘bijbels beginsel’ gesproken. Zo zegt de landelijke website van de remonstranten in een tekst over bijbel en homoseksualiteit: ‘Het bijbelse beginsel van liefde en verdraagzaamheid is voor Remonstranten altijd leidend bij tekstinterpretatie.’⁵⁶ Een kleine variatie op het remonstrantse beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid. Ook andere kernwaarden van de Remonstranten worden in de bijbel teruggevonden, zoals gelijkwaardigheid en een ‘positief goddelijk perspectief ten opzichte van het menselijk individu’. Tegelijkertijd wordt gesignaleerd dat de bijbel een patriarchaal beeld geeft van mannen en vrouwen, dat hiermee in tegenspraak is.⁵⁷

2.4.4 De lezer als sleutel

Zoals de mens vertrekpunt is in de remonstrantse geloofsopvatting en geloofsbelijdenis, zo is het ook de lezer die iets in de bijbel moet ontdekken, de woorden en verhalen moeten voor hem of haar betekenis krijgen; de lezer moet ze verbinden met het eigen leven, de eigen context. Dat proces kan verlopen via herkenning of meer in de vorm van tegenspraak en lastige vragen: ‘Wij geloven in de centrale boodschap van het kerkgenootschap: het telkens op eigentijdse wijze vertellen van het oude verhaal, geworteld in het Evangelie van Jezus Christus, dat ons overgeleverd is. *Dat verhaal bestaat alleen maar als wij het telkens opnieuw ter sprake brengen en spiegelen en scherpen aan concrete menselijke ervaringen in het nu.*’ [cursivering evdp]⁵⁸

---

⁵⁴ Van Leeuwen, “Geloofsopvattingen,” 52.

⁵⁵ “Homoseksualiteit en de bijbel,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/homoseksualiteit-bijbel/> (geraadpleegd op 5-5-2022)

⁵⁶ “Homoseksualiteit en de bijbel,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/homoseksualiteit-bijbel/> (geraadpleegd op 5-5-2022)

⁵⁷ “Verschillen tussen mannen en vrouwen,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/remonstranten-nu/verschillen-mannen-en-vrouwen> en “Heb uw naaste lief,” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/heb-uw-naaste-lief> (geraadpleegd op 5-5-2022).

⁵⁸ “Remonstranten, een bezielde verband,” 7.

Hoofdstuk 3 Professionele remonstrantse stemmen

In dit hoofdstuk laat ik remonstrantse theologen aan het woord over de bijbel. In het model van Cameron vormen professionals de ‘formele stem’. De benaderingen van deze remonstrantse theologen zijn verbonden met wetenschappelijke ontwikkelingen in (vooral) bijbelwetenschap en hermeneutiek. Deze verbindingen benoem ik kort. Al gaat het me in de eerste plaats om stemmen die vanaf 2014 klinken, eerdere stemmen klinken nog steeds door. Om iets van die historische verworteling en ontwikkeling te laten zien, besteed ik ook aandacht aan stemmen die eerder voor langere periodes gezaghebbend waren.

Als bronnen heb ik vooral gebruik gemaakt van publicaties over de bijbel van remonstrantse theologen en van interviews met remonstrantse theologen in *AdRem*, het remonstrants maandblad.⁵⁹

3.1 Historisch-kritisch

De remonstrantse benadering en interpretatie van de bijbel is sterk beïnvloed door de historisch-kritische methode die in de tweede helft van de 19de eeuw in de (bijbel)wetenschap opkwam. Maar in de tweede helft van de 17e eeuw werden hier al voorzetten voor gegeven en in het vroege remonstrantisme zijn al kiemen van een kritische (rationele, wetenschappelijke) benadering van de bijbel te vinden. De gerichtheid op de bijbel zélf, zonder kerkelijke dogma’s of belijdenis als filter daartussen, en de waardering voor de menselijke rede, maakte dat remonstranten openstonden voor tekstkritiek. Zo werkte Episcopius (1583-1643), de eerste hoogleraar van het Remonstrants Seminarium, bij zijn bijbelcommentaren in het spoor van de filologische methode van Erasmus: ‘taalkundig nagaan van de exacte betekenissen van de woorden, deze vergelijken met woorden uit andere talen, om daarna pas de dogmatische conclusies te trekken.’⁶⁰

Diverse remonstrantse hoogleraren gingen met dit filologisch bijbelonderzoek verder en publiceerden bijbelcommentaren of, in het geval van J.J. Wettstein, een teksteditie van het Nieuwe Testament in het Grieks die een standaardwerk werd: het *Novum Testamentum Graecum*.⁶¹

Tussen 1885 en 1912 kwam de ‘Leidse Vertaling’ van de bijbel tot stand, een project van vrijzinnige theologen, op basis van het historisch-kritisch bijbelonderzoek.⁶² In de ‘Algemeene inleiding’ wordt de bijbel getypeerd als een bundel veelsoortige geschriften van wisselende kwaliteit, die een lange ontstaansgeschiedenis achter de rug hadden voor ze in de bijbel terecht kwamen. Ook wordt gesteld dat het de auteurs van de bijbel niet ging om historische betrouwbaarheid en waarheidsliefde, maar om godsdienstige overtuiging, vermaning, bemoediging en onderrichting.⁶³

3.2 G.J. Heering

Geloof en openbaring van dr. G.J. Heering, verschenen in 1935 (deel I) en 1937 (deel II), valt te beschouwen als een vrijzinnig-protestantse dogmatiek, waarin hij nagaat wat

---

⁵⁹ Ik bekeek de jaargangen 23 (2012) tot en met 31 (2020).

⁶⁰ Hoenderdaal en Luca, *Staat in de vrijheid*, 54.

⁶¹ Hoenderdaal en Luca, *Staat in de vrijheid*, 78.

⁶² Het Oude Testament verscheen in twee delen in 1899 en 1901, het Nieuwe Testament in 1912. Th.M. van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel? Naar een nieuwe onbevangingheid,” in *Een beetje geloven. Actualiteit en achtergronden van het vrijzinnig christendom*, red. W.B. Drees (Amsterdam: Balans, 1999), 20.

⁶³ Van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel,” 21.

de grondslag is van de vrijzinnige theologie in het Evangelie en in de Reformatie. Heering was hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium van 1917-1949. Zijn denken had lange tijd grote invloed in vrijzinnige en remonstrantse kring.

Volgens Heering heeft God zich aan schrijvers van de bijbel geopenbaard en is in delen van de bijbel de inspiratie van de Geest te herkennen, maar de ‘bijbelsche geschriften zijn menselijke weergaven der overlevering, welke op haar beurt eveneens menselijke weergave was.’⁶⁴ Die menselijke weergave is feilbaar en heeft zijn beperkingen.

Niet alleen is niet alles in de bijbel doordrongen van Gods Geest en van die van Christus, die Geest ligt daar ook niet in opgesloten. Die kan in andere geschriften waaien, in gesproken woorden en daden van mensen, in verschillende tijden.⁶⁵ Heering wil denken en geloven combineren: je kunt de bijbel wetenschappelijk onderzoeken, de resultaten van de historisch-kritische methode serieus nemen en tegelijk gelovige zijn. De betrouwbaarheid van geloof hoeft niet te berusten op historische zekerheid.⁶⁶ Het is niet: omdat ik dit geloof, moet wat in de bijbel staat ook waargebeurd zijn.

Wezenlijk is of iets uit de bijbel voor ons openbaring of Gods Woord wordt: ‘... men kan tevens overtuigd zijn, dat die historische openbaring voor ons pas Gods Woord wordt, wanneer en voor zover zij ons persoonlijk geopenbaard en door ons geloof gegrepen wordt.’⁶⁷ Het gaat er vooral om ieder uitwendig geloofsgezag af te wijzen: uiteindelijk oordeelt mijn geloof, niet een instantie waar ik bij voorbaat al voor buig (een kerk, een belijdenis, de bijbel). Het wil niet zeggen dat dit persoonlijk geloof de norm is voor de waarheid. We zijn in ons geloof beperkt en bezitten allemaal maar een klein stukje van Gods openbaring. Ook wie zegt *de* Openbaring of *de* Waarheid te bezitten, heeft een voorkeur en maakt een keuze in dat wat hij uit de bijbel beschouwt als woorden waarin God zich openbaart.

Dat betekent niet dat Gods openbaring afhankelijk is van ons persoonlijk geloof. ‘Wanneer wij voor dit bepaalde aspect van het Evangelie gekozen hebben, dan is het omdat het onder dit aspect ons gekozen heeft. In die beperking blijft het toch Góds openbaring.’⁶⁸

3.3. Marius van Leeuwen

Marius van Leeuwen, hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium van 1992-2012, sluit in zijn typering van de bijbel aan bij wat 100 jaar eerder in de inleiding tot de ‘Leidse vertaling’ gezegd wordt: de bijbel is een veelsoortige verzameling geschriften, uit verschillende tijden, die geschreven zijn als gelovige duidingen, niet met het oog op historische betrouwbaarheid.⁶⁹

Van Leeuwen wil de beperkingen van een rationele benadering van de wereld en de bijbel onderkennen, al wil hij die wel serieus blijven nemen. Hij gaat in het spoor van Paul Ricoeur op zoek naar een post-kritische, ‘tweede naïviteit’. Het gaat erom weer gevoelig te worden voor symbolische meerduidige taal: ‘Nadat de eerste naïviteit, die de woorden onmiddellijk in hun macht of heiligheid deed ervaren, door het rationele denken was verdrongen, kan een “tweede naïviteit” ze opnieuw interpreteren als

---

⁶⁴ G.J. Heering, *Geloof en openbaring*, 2e dr. (Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1944), 321.

⁶⁵ Heering, *Geloof en openbaring*, 322.

⁶⁶ Heering, *Geloof en openbaring*, 335.

⁶⁷ Heering, *Geloof en openbaring*, 427.

⁶⁸ Heering, *Geloof en openbaring*, 332.

⁶⁹ Van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel?,” 22.

symbolen die naar essentiële dimensies van het bestaan verwijzen: onze vrees en hoop, onze afkeer en verlangens, verbijstering en ontroering.⁷⁰

Ook als het gaat om zijn aandacht voor narrativiteit en de manier waarop Van Leeuwen verschillende genres in de bijbel onderscheidt (verhaal, profetie, wijsheid) is de invloed van Ricoeur merkbaar.⁷¹

Het verhaal is volgens Van Leeuwen de meest prominente taalvorm van de bijbel. Kenmerkend voor verhalen is dat je er een verband mee kunt aanbrengen tussen losse gebeurtenissen, waarbij naar een clou wordt toegewerkt. Verhalen zijn instrumenten van de herinnering én van de verbeelding, ‘gebeurd’ en ‘verbeeld’ lopen daarbij door elkaar heen. Ook als de verbeelding het helemaal overneemt, staat een verhaal niet los van de werkelijkheid: het gaat over de wereld ‘zoals wij die kennen’.⁷²

Van Leeuwen bespreekt in *Van horen zeggen* verschillende leeswijzen, zonder dat hij daarbij zelf een voorkeur uitspreekt. Zijn lijstje geeft een goed beeld van veel wat in de periode 1950-1980 in zwang kwam: de existentiële benadering van Bultmann, materialistische exegese, de dieptepsychologische lezing waar vooral de naam van Drewermann aan gekoppeld is, en feministische exegese.⁷³

De ‘veelstemmigheid’ van de bijbel rekent Van Leeuwen tot een van de belangrijkste inzichten: in de bijbel zijn verschillende stemmen te horen, die elkaar bijvallen, versterken en aanvullen, maar elkaar ook tegenspreken. Dit vindt hij een sterk punt omdat dat er ook voor kan zorgen dat ‘moderne of postmoderne mensen’ zich gemakkelijker en blijvender door de bijbel laten aanspreken: verschillende delen sluiten aan of bieden oriëntatie bij verschillende levensfasen en levensvragen.⁷⁴

Ook voor Van Leeuwen heeft de bijbel geen gezag uit zichzelf: de bijbel krijgt voor gelovigen gezag als zij er zelf ‘woorden van God’ in ontdekken, ‘verhalen die men als openbarend herkent’.⁷⁵

3.4 Re-imagining the Bible

In 2017 publiceerden drie remonstrantse theologen *Re-imagining the Bible for today*, een uitgebreidere Engelse versie van een in het Nederlands verschenen gids voor vrijzinnig bijbellezen.⁷⁶ Aan het begin van dit boek wordt direct de vraag opgeworpen waarom je de bijbel überhaupt zou lezen. De auteurs geven ieder aan waarom zij enthousiast zijn over de bijbel en waarom ze denken dat het de moeite waard is om de bijbel te lezen. Thomasson-Rosingh ziet bijbellezen vooral als een ontmoeting met een vreemde: verrassend en verleidelijk, cultureel verrijkend, storend.⁷⁷ De bijbel nodigt ons uit om onze eigen positie opnieuw te bepalen, opnieuw te bekijken wat heilig is en wat niet, wat normgevend is. Dan is het wel van belang om deze vreemde met open vizier tegemoet te treden en je niet alleen in te laten met wat je begrijpt en herkent.⁷⁸ Tegelijkertijd hoef je het niet met alles eens te zijn. Geduld en compassie met de bijbeltekst en met jezelf zijn nodig bij het bijbellezen.

⁷⁰ Van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel?,” 25.

⁷¹ Van Leeuwen, *Van horen zeggen*, Deel A, hoofdstuk III. Zie over deze aspecten van de hermeneutiek van Ricoeur ook Arie Zwiep, *Tussen tekst en lezer. Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek. Deel II: Van moderniteit naar postmoderniteit*, 3^e dr. (Amsterdam: VU University Press, 2018), 296-310 en 314-321.

⁷² Van Leeuwen, *Van horen zeggen*, Deel A, hoofdstuk III 1. Deze kenmerken van verhalen ontleent Van Leeuwen ook aan Ricoeur, zoals hij zelf aangeeft. Zie ook Zwiep, *Tussen tekst en lezer*, 315-316.

⁷³ Van Leeuwen, *Van horen zeggen*, Deel A, hoofdstuk V 1.

⁷⁴ Van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel?,” 27.

⁷⁵ Van Leeuwen, “Hoe heilig is de bijbel?,” 23.

⁷⁶ Anna-Claar Thomasson-Rosingh, Sigrid Coenradie and Bert Dicou, *Re-imagining the Bible for Today* (Norwich: SCM Press, 2017).

⁷⁷ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 8.

⁷⁸ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 9.

Ook Dicou benoemt de vreemdheid van de bijbel en koppelt het aan de ervaring dat de beste boeken die boeken zijn die je verrassen, ook onaangenaam; die je verontrusten en aan het denken zetten, bijvoorbeeld over kanten van jezelf waar je niet zo blij mee bent.⁷⁹ De lange ontstaansgeschiedenis van de bijbel zorgt ervoor dat een bijbelboek de weergave is van een doorgaand gesprek: binnen dat boek zelf en met eerdere bijbelse stemmen. Als lezer meng je je in dat gesprek.⁸⁰

Coenradie vraagt vooral aandacht voor het verhalende karakter van de bijbel, evenals voor Van Leeuwen vormen verhalen voor haar de ruggengraat. Deze verhalen zijn bedoeld om anderen te inspireren, te troosten, aan te moedigen. Om dat te kunnen doen moeten ze waar zijn in de zin van waarachtig, getuigend van iemands persoonlijke werkelijkheid.⁸¹ En dat zijn bijbelverhalen: mensen laten erin zien hoe zij geworsteld hebben met het leven en waarin zij steun hebben gevonden.

Verhalen zijn ook meerduidig – ze nodigen uit om er nieuwe betekenissen aan toe te kennen.⁸² En dat is ook wat de lezer moet doen: voor zichzelf de teksten betekenis laten krijgen; je moet zien hoe ze waar kunnen worden voor jou.

De titel van het boek geeft aan welke methodes de auteurs vooral gebruiken: ‘re-imagining’ – verbeelding (van henzelf en van kunstenaars uit diverse disciplines), ‘in conversation’ – gesprek (onderling en met anderen van wie ze denken dat die licht kunnen werpen op een bijbelgedeelte).

Vijf verschillende leeswijzen worden toegelicht en toegepast, varianten van de volgens de auteurs meest gangbare methode in de 20^e en 21e eeuw: de *context-oriented reading method* (contextgerichte leeswijze) die gebaseerd is op de contextuele hermeneutiek.⁸³ Uitgangspunt hierbij is dat een tekst niet los te koppelen is van zijn eigen context (van ontstaan) en van de context waarin hij gelezen wordt.⁸⁴ In een tekst ligt niet één objectieve betekenis opgesloten; betekenis ontstaat in de wisselwerking tussen tekst en lezer. De lezer is dus heel relevant.

De concrete, hedendaagse situatie waarin de bijbeltekst gelezen wordt, is het vertrekpunt: ‘De primaire beweging is er een van praxis naar bijbeltekst en pas in tweede instantie een beweging van bijbeltekst naar praxis.’⁸⁵ Aan het begin staan vragen als: Wie leest deze tekst? Vanuit welk perspectief leest deze persoon of deze groep de bijbel? Wat verwachten ze van het bijbellezen? Afhankelijk van de antwoorden zullen andere aspecten uit een bijbeltekst eruit springen, zal iets tegengesproken worden of juist worden beaamd.

3.5 Kader voor levensvragen

Remonstrants theoloog en predikant Koen Holtzapffel was betrokken bij een landelijk remonstrants project waarin autobiografisch bijbellezen als methode werd toegepast.⁸⁶ Dit is een contextgerichte leeswijze waarbij de eigen biografie, de persoonlijke ervaringen en de achtergrond van de lezer serieus bij de interpretatie van bijbelteksten wordt betrokken.⁸⁷

---

⁷⁹ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 11.

⁸⁰ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 10.

⁸¹ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 13-14.

⁸² Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 14.

⁸³ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 16.

⁸⁴ Zie ook de insteek van Wendland, kort beschreven hiervoor in 1.4.1.3, 3.

⁸⁵ Zwiep, *Tussen tekst en lezer*, 388.

⁸⁶ Dit resulteerde o.a. in Dicou en Holtzapffel (red.) *Mijn held en ik. Autobiografisch bijbellezen*.

⁸⁷ Ingrid Rosa Kitzenberger (ed.) *Autobiographical Biblical Criticism. Between Text and Self* (Leiden: Deo, 2002), 3.

In een interview over dit project geeft Holtzapffel aan dat hij bijbelse figuren als universele voorbeeldfiguren ziet die in al hun menselijkheid geschilderd worden. ‘We leven als mensen met helden; heroïsche, struikelende helden. De vraag van dit project was of bijbelse figuren ook zo’n rol kunnen spelen in je leven.’ Op de achtergrond speelt de overtuiging dat het levensverhaal van mensen – met hun ervaringen van hoop, verdriet, geroepen of gedragen worden – zich laat verbinden met het grote Verhaal van God en mensen.’⁸⁸

In *Mijn held en ik. Autobiografisch bijbellezen* geven Dicou en Holtzapffel nog een keer aan dat het goed mogelijk is om het eigen levensverhaal te verbinden met bijbelse verhalen, omdat ze gestolde ervaringen zijn ‘tevoorschijn gekomen uit een even diepe behoefte [*als bij mensen nu, evdp*] aan reflectie op het eigen leven, speciaal in relatie tot dat wat het gewone overstijgt: “Gods geschiedenis met ons mensen.”’⁸⁹

Ook andere remonstrantse theologen zien en vinden dat het menselijke en verhalende karakter van de bijbel de mogelijkheid biedt om eigen levensverhalen en levensvragen te verhelderen en te verdiepen. Joost Röselaers: ‘Mijn ervaring in Londen is dat de verhalen uit de bijbel verdiepinglagen bieden die mensen helpen in hun leven, dat daarin oplossingen van anderen voor ons zijn te vinden.’⁹⁰

Vernieuwingspredikant Claartje Kruijff deed de ervaring op dat de ‘oerverhalen’ uit de bijbel ruimte en taal boden om een gezamenlijk gesprek te voeren in een groep met mensen die elkaar vooraf niet kenden en niet per se gelovig waren: ‘Je leest zo’n verhaal en ineens ontstaat er een ander soort gesprek omdat je je moet verhouden tot goed en kwaad, jaloezie, afgunst, je plek in de wereld. (...) We verkennen samen een existentiële ruimte die we niet meer konden verkennen omdat we de taal en ruimte misten, die bijbelverhalen ons boden. Toen werd het gezamenlijke zo mooi. Dat je van elkaar kunt leren en op elkaar voortborduur.’⁹¹

Holtzapffel benadrukt wel dat de bijbel voor hem een *open* zingevend kader is: ‘Te vaak wordt de bijbel gezien als een antwoordkader of zelfs een antwoordsysteem, in plaats van – wat het voor mij betekent – een open zingevingskader. Ik bedoel daarmee dat de bijbel vol staat met levensvragen. Die worden zeker beantwoord, maar die antwoorden roepen vervolgens ook weer vervolgvragen op. We hoeven de antwoorden niet voor zoete koek te slikken of als absoluut te zien.’⁹²

3.6 Conclusies

Ik zie als een kenmerkende doorgaande lijn in het denken van de hierboven besproken remonstrantse theologen dat er geen uitwendig (kerkelijk) gezag tussen de bijbeltekst en de lezer geaccepteerd wordt. Wel verschuift de veronderstelling over de context en het perspectief van de lezers: is voor Heering het persoonlijk geloofsoordeel van de lezer bepalend (wat ook berust op een persoonlijk ‘gegrepen zijn door het Evangelie’), in de 21^e eeuw gaat het sterker om de levensvragen van de lezer en wordt niet verondersteld dat de lezers gelovig zijn.

Door het niet erkennen van uitwendig gezag en het erkennen van de menselijke rede, staat het uitleggers en lezers vrij om de bijbeltekst te onderzoeken met

---

⁸⁸ Koen Holtzapffel, “Dominees graven zich autobio,” interview door Ineke Ludikhuizen, *Ad Rem* juli (2020), 10.

⁸⁹ Dicou en Holtzapffel, *Mijn held en ik*, 7.

⁹⁰ Joost Röselaers, “Anders & relevant,” interview door Michel Peters, *AdRem* oktober (2017), 9.

⁹¹ Claartje Kruijff, interview.

⁹² Koen Holtzapffel, “Geef mij maar een vraag en geen antwoord,” interview door Michel Peters, *Ad Rem*, juni (2017), 8-9.

wetenschappelijke methodes (uit geschiedenis, filologie, literatuurwetenschap) en de resultaten hiervan serieus te nemen.

Eind 19^e eeuw wordt geformuleerd wat nog steeds als geldend beschouwd wordt: de bijbel is door mensen geschreven, is een heterogene verzameling geschriften met een lange ontstaansgeschiedenis, niet geschreven met het oog op historische betrouwbaarheid, maar als getuigenis – werd dat ‘getuigenis’ eerst vooral als ‘geloofsgetuigenis’ ingevuld, nu lijkt het in de eerste plaats te gaan om ‘levensverhalen’ (waarbij ervaringen van aan- en afwezigheid van God een rol spelen).

Het verhalende karakter van de bijbel lijkt steeds meer nadruk te krijgen: verhalen die ordenen en in een mengeling van verbeelding en herinnering een eigen perspectief op de werkelijkheid geven; verhalen met een symbolische betekenislaag; verhalen die beweeglijk zijn: geen voor iedereen geldende antwoorden geven en open zijn voor vele interpretaties.

De lezer was al belangrijk, maar krijgt een steeds doorslaggevender rol in het betekenis geven aan de bijbeltekst. Verschillende varianten van een contextgerichte leeswijze worden toegepast.

Hoofdstuk 4 Bijbellezen in remonstrantse en samenwerkingsgemeentes

Voordat ik inzoom op wat er in twee gespreksgroepen gebeurt, geef ik bij wijze van achtergrond daarvoor in dit hoofdstuk een overzicht van groepsactiviteiten rond de bijbel in remonstrantse en samenwerkingsgemeentes. Dit is ook een van de uitingen van de stem van de operante theologie.

Gegevens voor dit overzicht heb ik verzameld op basis van jaarverslagen⁹³ en jaarprogramma's⁹⁴ van de gemeentes, en (archieff)gegevens op hun websites. Ik heb me beperkt tot de periode 2015 t/m 2020.

4.1 Omvang en spreiding van activiteiten rond de bijbel

4.1.1 Omvang

Van de 42 gemeentes⁹⁵ bood 72% activiteiten rond de bijbel aan, gemiddeld 3,5 activiteit per gemeente in 6 jaar (de niet-aanbieders niet meegerekend). Dat komt neer op net iets meer dan 1 activiteit per 2 jaar. Een activiteit die als een eenheid werd aangeboden maar uit meer bijeenkomsten bestond (bijbelkring, cursus e.d.) heb ik als 1 activiteit gerekend.

Nu is er een gereede kans dat het aantal activiteiten hoger lag dan het hierboven genoemde aantal: de gegevens zijn niet compleet omdat niet alle gemeentes alle activiteiten in hun jaarverslagen vermelden. Aanvullende informatie uit andere bronnen was niet voor alle gemeentes beschikbaar. Daarnaast zijn er in gemeentes gespreksgroepen die wisselende onderwerpen bespreken, waaronder bijbelgedeeltes. Ook dat wordt in de jaarverslagen en -programma's meestal niet zichtbaar.

Op basis van de jaarverslagen valt helaas niets te zeggen over het totaal aantal deelnemers aan deze bijbelactiviteiten. Er zijn wel cijfers bekend over het aantal deelnemers aan activiteiten voor volwassenen, maar die zijn niet gespecificeerd naar soort activiteit of thema.

4.1.2 Ongelijke spreiding

Er is nauwelijks verschil te zien in aantallen activiteiten tussen remonstrantse gemeentes en samenwerkingsgemeentes.

Er is een duidelijk verschil tussen grote en kleine gemeentes: gemeentes met meer dan 150 leden/vrienden zitten flink boven het gemiddelde met een aanbod van gemiddeld meer dan 7 bijbelactiviteiten (in 6 jaar), kleine gemeentes met maximaal 75 leden/vrienden zitten daar ruim onder met 2,5 activiteiten. Ook alle gemeentes die geen bijbelactiviteiten hebben aangeboden, horen tot de kleine gemeentes.⁹⁶

De ongelijke spreiding lijkt dus samen te hangen met de grootte van gemeentes.

Wel zijn 2 gemeentes verantwoordelijk voor 73% van het aanbod in de 6 grote gemeentes met meer dan 150 leden/vrienden. Maar vooral de grote gemeentes met meer vaste kringen vermelden in hun jaarverslagen niet van alle kringen het gespreksthema. De kans is groot dat daar één of meer bijbelkringen bij zitten. Dat zou

---

⁹³ De jaarverslagen van gemeentes worden opgenomen in de 'Handelingen van de Remonstrantse Broederschap I' die het Landelijk Bureau jaarlijks samenstelt. Ik heb de Handelingen I van 2016 tot en met 2020 ingezien (met de jaarverslagen van 2015 tot en met 2019).

⁹⁴ Zeven gemeentes stuurden me hun jaarprogramma's in reactie op een oproep van mij.

⁹⁵ In de 'Handelingen I' worden ook landelijke leden en vernieuwingsplekken als gemeentes meegeteld, maar deze twee heb ik niet meegerekend. Bij beide werden ook geen bijbelactiviteiten genoemd; van de 'vernieuwingsplekken' was sowieso geen jaarverslag beschikbaar met alle activiteiten.

⁹⁶ De 27 kleine gemeentes maken samen meer dan de helft van het totaal aantal gemeentes uit.

het verschil tussen kleine en grote gemeentes nog groter maken.

4.2 Aard van bijbelactiviteiten

4.2.1 Frequentie

32% van de bijbelactiviteiten uit 2015 t/m 2020 is eenmalig aangeboden, in alle andere gevallen gaat het om activiteiten die minimaal drie keer aangeboden zijn. Dat terugkerende aanbod kent drie formules: een kring of groep die gedurende het jaar (in ieder geval van september t/m juni) maandelijks bijeenkomt, een serie van 3-4 wekelijkse bijeenkomsten (soms tweewekelijks of maandelijks) of een jaarlijkse/halfjaarlijkse activiteit van een dag of dagdeel. De onderwerpen en thema's wisselen meestal jaarlijks.

Vaste bijbelkringen zijn er bijna uitsluitend in grotere gemeentes.

4.2.2 Doel en werkwijze

Uit de manier waarop de activiteiten benoemd en gepresenteerd worden, valt iets af te leiden over doel en werkwijze:

Bij de 'bijbelcursus' (14 % van de activiteiten) ligt het accent hoogstwaarschijnlijk op kennis van de bijbel.

Verreweg het meest gebruikt (bij 45% van de activiteiten) worden 'kring' (bijbelkring, leeskring) en 'gespreksavond'. Daarbij speelt onderlinge uitwisseling een belangrijker rol zou je verwachten. Hoe de verhouding is in tijd en aandacht voor het bevorderen van kennis en (persoonlijke) bezinning en uitwisseling valt niet te zeggen.

In meer dan de helft van de gevallen begeleidt de eigen predikant de activiteit; in bijna alle andere gevallen is dat een andere predikant of iemand die theologisch geschoold is.

4.2.3 Inhoud: welke bijbelboeken

Marius van Leeuwen signaleerde in 1999 bij vrijzinnigen een 'voorkeur voor "gewone" verhalen, van mensen onderweg of in tweestrijd. Teksten die het visioen van een vreedzame wereld levend houden, naast teksten die de menselijke verantwoordelijkheid centraal stellen, de praktijk van het geloof.' Hij noemt Job, Prediker, Psalmen en gelijkenissen.⁹⁷

Die voorkeur is niet goed terug te zien in de bijbelactiviteiten van gemeentes.

Gedeeltes als de Bergrede en gelijkenissen komen iets vaker voor, allebei 3x, maar dat geldt ook voor het Marcusevangelie en Paulus. Genesis krijgt zelfs 4x aandacht. Ook apocriefe boeken mogen zich in de belangstelling verheugen (4x).

Wel krijgen boeken (personen, verhalen) uit het Nieuwe Testament iets meer aandacht dan die uit het Oude Testament. Geen aandacht krijgen de nieuwtestamentische brieven (Paulus wel) en boeken als Jozua, Numeri, Leviticus, Kronieken, en de profetische boeken (met uitzondering van Jona).⁹⁸

4.2.4 Invalshoeken en leeswijzen

Een klein aantal activiteiten (8%) heeft een bepaalde leeswijze als invalshoek, met een grote variatie: bijbellezen door rabbijnse bril, esoterisch bijbellezen, contextueel bijbellezen, queer bijbellezen, vrij bijbellezen, autobiografisch bijbellezen, bibliodrama. Waarbij contextueel en queer bijbellezen (mede) geïnspireerd zijn door

---

⁹⁷ Van Leeuwen "Hoe heilig is de bijbel?," 27.

⁹⁸ Profeten in het algemeen zijn wel een keer thema; Daniël wordt ook gelezen, maar dat boek hoort bij de Geschriften volgens de joodse indeling.

boek en jaarthema *Weg met de bijbel* (2017/2018) en autobiografisch bijbellezen door *Mijn held en ik* (2020-2021). Deze bijbelse jaarthema's, met bijbehorende publicaties en gespreksuggesties voor groepen, komen in beperkte mate terug in activiteiten van gemeentes: beide kwam ik 5 keer tegen.

Hedendaagse interpretaties van bijbelverhalen dienen ook als vertrekpunt in plaats van of naast de bijbeltekst: bewerkingen en commentaren van Karel Eykman, Guus Kuijer, Inez en Jos van Oord, Jonathan Sacks, Dodo van Uden en Nico ter Linden passeren de revue.

'Bijbel en...' komt ook op verschillende manieren voor: zo combineerde een gemeente bijbellezen met poëzie, een andere organiseerde een serie interreligieuze gespreksavonden waar de belangrijkste teksten uit bijbel, tora en koran gelezen en besproken werden.

Hoofdstuk 5 De bijbel open in remonstrantse gespreksgroepen

Hoe ziet de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen eruit?⁹⁹

In dit hoofdstuk geef ik de resultaten weer van het onderzoek naar de praktijk van twee gespreksgroepen dat ik voor deze scriptie verrichtte.

5.1 Opzet

Ik woonde acht digitale bijeenkomsten bij (vier van elke gespreksgroep), interviewde zeven deelnemers (vier uit groep A, drie uit groep B), en analyseerde de transcripties van geluidsopnames daarvan.

Het materiaal uit de groepsbijeenkomsten heb ik geordend aan de hand van labels die de aard van een taalhandeling aangeven (een vraag, uitleg, opvatting, persoonlijk verhaal etc.) en labels die aangeven waar de inhoud betrekking op had (bijv. historische context van de bijbeltekst, een personage of situatie uit de bijbeltekst, hedendaagse maatschappelijke context, persoonlijke context van de spreker).¹⁰⁰

Om een betrouwbare indruk te krijgen waar de meeste tijd in de gesprekken naar toe ging, heb ik bij de helft van al het materiaal bekeken hoeveel woorden een label bevatte. De inhoud van de gesprekken heb ik apart bekeken op thema's die meer keren terugkwamen of waar lang over doorgepraat werd. Ook heb ik de manier getypeerd waarop verbindingen gelegd werden tussen de (context van de) tekst en die van de lezer (paralellie, tegenstelling).

De transcripties van de interviews heb ik gelabeld op basis van de topiclijst.

De resultaten van de analyse van de groepsgesprekken en de interviews gaven geen aanleiding om die los van elkaar te presenteren en dat gold voor het overgrote deel ook voor die van de twee groepen. Als gegevens alleen in de groepsbijeenkomsten of in de interviews naar voren kwamen, heb ik dat aangegeven door over 'deelnemers' of 'geïnterviewden' te spreken. Aan de hand van de lettercijfercombinatie onder citaten van de geïnterviewden (A1, B1) zijn ze te onderscheiden en is te herleiden of ze bij groep A of B horen.

Verschillen tussen de groepen komen vooral naar voren in de twee portretten in 5.2 en 5.3. Daarin geef ik weer wat typerend is voor hun werkwijze, hun manier van communiceren en de inhoud van hun gesprekken (op basis van de gespreksanalyses).

Het bleek lastig om de twee theologische stemmen die Helen Cameron onderscheidt op het niveau van een (groep uit een) gemeente volstrekt te scheiden. Ik hanteer dat onderscheid daarom in dit hoofdstuk losjes en beschouw de portretten van de groepen en alles vanaf 5.8 als de operante theologie¹⁰¹ van de praktijk van een groep. 5.4 t/m 5.7 gaan vooral over opvattingen en waarden en beschouw ik als de omarmde theologie (*espoused theology*)¹⁰² van een groep: de manier waarop die haar geloof verwoordt en daarop reflecteert.

---

⁹⁹ Ik spreek hier van 'remonstrantse groepen', terwijl ik twee gespreksgroepen van samenwerkingsgemeentes heb onderzocht. In § 1.4.2.1 gaf ik al aan dat ik gezien de lockdown die gold tijdens mijn onderzoeksperiode, aangewezen was op gespreksgroepen die digitaal bij elkaar kwamen en waar ik welkom was. Omdat behoorlijk wat remonstrantse gemeentes deel zijn van een samenwerkingsgemeente, spreek ik hier toch voor het gemak van 'remonstrantse groepen', al zullen niet alle deelnemers aan deze groepen zichzelf remonstrant noemen. Beide groepen werden wel begeleid door een remonstrantse predikant en bijna alle deelnemers die ik geïnterviewd heb zijn lid of vriend van de remonstranten of hebben uitdrukkelijk belangstelling voor de remonstranten.

¹⁰⁰ Zie bijlage B voor een overzicht van de gebruikte labels.

¹⁰¹ Cameron, *Talking about God*, 56.

¹⁰² Cameron, *Talking about God*, 56.

5.2 Groep A: 'Ik heb een vraag'

'We ontdekken dat je de verhalen heel verschillend kunt lezen en interpreteren, verwonderen ons over de wonderlijke dingen die we lezen en praten over de vertaling hiervan naar onze tijd.' Zo wordt op de website van een van de grotere gemeentes verteld wat in een van hun bijbelgespreksgroepen gebeurt. Het is een samenwerkingsgemeente van remonstranten en vrijzinnig protestanten. Deze groep bestaat sinds 2014 en wordt sinds 2016 begeleid door dezelfde remonstrantse predikant.¹⁰³

De groep is gericht op mensen van 20-45 jaar en komt maandelijks een avond bij elkaar in een zaal van de kerk; tijdens de lockdowns in coronatijd online via Teams. In 2021 telt de groep vijf deelnemers, drie mannen en twee vrouwen. Vier van hen zijn actief bij de gemeente betrokken, een vijfde is geïnteresseerd in de Remonstranten.¹⁰⁴

De groep leest steeds een bijbelboek of substantieel gedeelte daaruit. Als ik aanhaak is een nieuw bijbelboek aan de beurt: de eerste zes hoofdstukken uit Daniël. Om te beginnen vertelt de begeleider over ontstaan, historische context, plek in de bijbel en genre van dit bijbelboek. Dat doet ze aan de hand van fragmenten uit de bewerking van Nico ter Linden.¹⁰⁵ De deelnemers lezen om beurten delen uit de bijbeltekst (en in het begin ook uit de bewerking) hardop voor. Dat neemt een behoorlijk deel van de tijd in beslag.

Na ieder fragment wordt besproken wat er gelezen is. Bijna altijd begint de begeleider met een vraag als: Wat valt je op? Wie wil hier iets over zeggen?

Tussendoor en tijdens volgende bijeenkomsten herhaalt de begeleider de achtergrondinformatie: hoe zat het ook alweer? Dat is terug te zien in het aandeel van bepalend taalgebruik in deze groep – bij gemiddeld 21% van de taalhandelingen gaat het om samenvatten, beschrijven en definiëren (meestal door de begeleider).

Van de deelnemers wordt geen voorbereiding gevraagd; wel verzorgt één van hen (op verzoek van de anderen) een uitgebreide inleiding over de situatie in het Midden-Oosten in de periode waarin het bijbelboek Daniël ontstond.

Kenmerkend voor de gespreksdynamiek in deze groep is dat die veel via de begeleidende predikant loopt en minder tussen de deelnemers onderling. Vaak gaat het om een vraag-antwoorddynamiek: de begeleider stelt een vraag aan de deelnemers en die antwoorden of vice versa. Het gaat om verschillende soorten vragen, zowel naar informatie als naar een persoonlijke ervaring of opvatting.

Verder is kenmerkend dat er ongeveer even vaak sprake is van het geven van meningen (over de situatie en boodschap van de bijbeltekst, en over hedendaagse kwesties) als van 'evaluerend taalgebruik' dat vooral uit is op analyseren, karakteriseren en inschatten. Een voorbeeld van het laatste is een karakterisering van het optreden van koning Nebukadnessar: *'Ik denk dat hij eigenlijk al een heel gedetailleerd beeld in zijn hoofd heeft. Als het anders is, klopt zijn beeld niet meer zo. En dan barst hij in woede uit.'*

---

¹⁰³ In het voorjaar van 2021 werd duidelijk dat de predikant in de zomer zou vertrekken. De deelnemers twijfelden of zij daarna wilden doorgaan. Op de website van de gemeente (geraadpleegd op 5 mei 2022) wordt deze groep niet meer genoemd bij het aanbod van gespreksgroepen en kringen.

¹⁰⁴ Naast de begeleider en ik waren bij bijeenkomst 1 en 2 vier deelnemers aanwezig, bij bijeenkomst 3 en 4 waren drie deelnemers aanwezig.

¹⁰⁵ Nico ter Linden, *Het verhaal gaat... Deel 5: De geschriften* (Amsterdam: Balans, 2009).

Iedereen is betrokken en nieuwsgierig in deze kleine groep: iedereen levert een bijdrage aan het gesprek, er worden veel vragen gesteld, persoonlijke ervaringen ingebracht. Al neemt dat laatste geen groot aandeel in beslag van de communicatie: ongeveer 10% van de taalhandelingen. Dat heeft in ieder geval niet te maken met de sfeer en relaties in de groep: de meesten kennen elkaar al een tijdje, en aan het begin en einde van de bijeenkomst wordt persoonlijk lief en leed gedeeld (ook door de begeleider). De sfeer is geconcentreerd én ontspannen, zo wordt er behoorlijk wat gelachen.

5.3 Groep B 'Goed gezien'

Als de coronamaatregelen het in de winter en het voorjaar van 2021 onmogelijk maken om bij elkaar te komen, organiseert een van de kleinere samenwerkingsgemeentes (52 leden, doopsgezind-remonstrant) een wekelijkse bijeenkomst via Zoom op woensdagochtend, onder de titel '[Naam van de gemeente] ontmoet'. Het eerste uur wordt gevuld met een gesprek over wisselende thema's, wie wil kan daarna digitaal koffiedrinken en bijpraten. Eens in de maand is een bijbeltekst gespreksonderwerp, daar ben ik vier keer bij.

15 mensen hebben zich aangemeld als geïnteresseerde, gemiddeld zijn 10 van hen aanwezig.¹⁰⁶ Vrouwen zijn zwaar in de meerderheid. Op de predikant en twee deelnemers na, is iedereen (ruim) boven de 65. De oorspronkelijke kerkelijke achtergronden van de deelnemers verschillen, kan ik concluderen uit de gesprekken: katholiek, gereformeerd, vrijzinnig hervormd, remonstrant.

De predikant en een gemeentelid bereiden de bijeenkomst voor en kiezen een bijbeltekst uit. Drie keer gaat het om een verhaal (twee keer uit een van de evangeliën, één keer uit 1 Samuel) en één keer om een psalm.

Van tevoren heeft iedereen de tekst gelezen. Enkele deelnemers bereiden zich uitgebreider voor: iemand verdiept zich in rabbijnse commentaren en verschillende vertalingen; een ander zoekt op internet naar commentaren; weer anderen hebben het verhaal in verschillende vertalingen gelezen.

Iedere bijeenkomst begint anders: de ene keer geeft de predikant een samenvatting van het verhaal, een andere keer stelt de tweede voorbereider een vraag aan de deelnemers die ertoe uitnodigt om een verbinding met de hedendaagse context te leggen.

Tijdens de bijeenkomsten komt de predikant regelmatig met vragen die aanhaken bij de personages in een verhaal en de deelnemers ertoe uitnodigen om de personages te typeren, en te verwoorden hoe zij zichzelf tot de personages verhouden. In twee bijeenkomsten wordt daarbij een visuele interpretatie (schilderij, tekening, foto) van de bijbeltekst gebruikt.

In deze groep verschilt het nogal per bijeenkomst waar de meeste aandacht naartoe gaat en welke taalhandelingen het meest voorkomen. Dat lijkt afhankelijk van de gekozen werkwijze en misschien ook van de aard van de bijbeltekst. Zo zorgt een bijeenkomst over de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, met als beginvraag 'Wie van deze drie is je naaste: Ridouan Taghi, Donald Trump of Willem Holleeder?' voor veel uitwisseling van meningen (39% van de taalhandelingen) en het vertellen van persoonlijke ervaringen (22%). Bij een bijeenkomst over het (voor de meeste

---

¹⁰⁶ 3 gemeenteleden waren bij geen van deze vier bijeenkomsten, 9 waren bij alle vier. De samenstelling van de groep was dus steeds bijna helemaal gelijk.

deelnemers onbekende) verhaal van Abigail uit 1 Samuël worden vragen gesteld over het karakter van Abigail en de andere personages, en de boodschap van het verhaal. Dan gaat de meeste aandacht naar de karakterisering en analyse van de personages (31%) en worden nauwelijks persoonlijke verhalen verteld.

De deelnemers geven hier net zoveel informatie over de bijbeltekst en de context daarvan als de predikant.

De gesprekken verlopen beweeglijk en zijn complex: er doen veel deelnemers aan mee, in snelle reactie op elkaar, en er wordt vaak snel geschakeld tussen verschillende contexten en taalhandelingen: in vier zinnen karakteriseert iemand een personage uit het bijbelverhaal, trekt een parallel met de hedendaagse context en geeft een mening over een ethische kwestie.

Deelnemers laten in wat ze zeggen en hoe ze dat zeggen, merken dat ze het leuk vinden om elkaar te zien en te spreken. Behoorlijk vaak wordt waardering of bevestiging geuit voor iemands bijdrage: 'Goed gezegd' en 'ja' klinkt vaak.

In deze grote groep zijn sommigen meer aan het woord dan anderen; niet iedereen is even snel om in de Zoom-discussie in te breken. De predikant zorgt er meestal voor dat iemand die al een poos niets gezegd heeft aan het woord komt.

5.4 Opvattingen over de bijbel

Impliciet: geen absoluut gezag en geen absolute waarheid

Opvattingen over de bijbel worden in de groepsbijeenkomsten niet vaak expliciet geuit. Uit wat wordt gezegd en uit de toon waarop dat gebeurt, valt af te leiden dat de deelnemers zich vrij voelen om de bijbel kritisch te benaderen en de (boodschap van de) tekst te bevragen.

Vier van de zeven geïnterviewden laten zich kritisch uit over mensen die de bijbel absoluut gezag toekennen en de inhoud als absolute waarheid beschouwen. Daar valt uit af te leiden dat zij zelf de bijbel niet zo zien.

Boek over het mensen(leven)

De meeste geïnterviewden noemen de bijbel een boek over de ervaringen van mensen of over het leven:

'Het is echt een boek over het leven. Waar je alles over het leven in vindt. Dat vind ik heel erg bijzonder.' (A2)

Twee van hen noemen daar ook God bij of 'het hogere':

'De bijbel is een boek van mensen in hun ervaringen met het hogere.' (B2)

Niet: zo is het gebeurd

'Niet: zoals het er staat, zo is het gebeurd. Het is geen geschiedenisboek.' (B2)

De meeste geïnterviewden laten zich in deze termen uit, en een enkele keer wordt dit ook in de groepsbijeenkomsten benoemd.

Verschillen en tegenstrijdigheden

Dat in de bijbel verschillende perspectieven klinken, wordt ook opgemerkt:

'De een vond dat ie het zo moest vertellen en de andere zo. Als een aantal mensen nu iets meemaken en ze gaan daar tien jaar later of nog later over vertellen, dan vertellen ze wat ze toen het belangrijkste vonden. En dat kan heel verschillend zijn, dat vind ik leuk.' (B3)

Veel van de geïnterviewden geven aan dat ze tegenstrijdige stemmen in de bijbel horen, ook in de groeps gesprekken komt dat een aantal keren naar voren.

‘Ik vind het knap hoe je als LHBTI’er toch die verhalen kunt vinden in de bijbel waarbij juist gezegd wordt dat iedereen zichzelf moet zijn. Maar er zijn natuurlijk ook andere verhalen.’ (A2)

‘Ik wil niet de hele bijbel weggooien, maar Psalm 1 vind ik heel irritant. Het is de goeie en de slechte mensen. Maar niemand is 100% goed en ook niemand is 100% slecht. [...] Bovendien: wie zegt dat ze slecht zijn? Ze zijn ook door God geschapen.’ (deelneemster groep B).

5.5 Opvattingen over het interpreteren van de bijbel

5.5.1 Uit een andere context en deel van een groter geheel

Alle geïnterviewden geven aan dat het belangrijk is om je er rekenschap van te geven dat bijbelboeken uit een andere (historische en culturele) context stammen, en dat een bijbeltekst deel uitmaakt van een groter geheel:

‘Want je moet steeds de context benoemen en dat doe je natuurlijk ook in zo’n bijbelkring met elkaar: Dit is zo geschreven in het jaar 0 maar kunnen we dat zo doortrekken naar het jaar 2021?’ (A4)

‘...in ieder geval wel verhalen lezen in de context van waarin het verteld is. [...] Dan kijk je: wat staat er daarvoor en wat komt er daarna.’ (B3)

5.5.2 Meer interpretaties en de vrijheid van eigen interpretatie

Meermalen geven deelnemers aan dat vele verschillende interpretaties van bijbelteksten mogelijk zijn. Ze benoemen ook dat ze het leuk en belangrijk vinden om die naast elkaar te laten staan en om de vrijheid te nemen je eigen interpretatie te geven:

‘Ik vind het mooie van al die verhalen dat je er van alles in kunt lezen. Dat ieder z’n eigen verhaal eruit kan halen eigenlijk ook hè.’ (deelnemer groep B)

‘Allerlei interpretaties kunnen waar zijn.’ (deelnemer groep B)

‘Ik heb meer een dialoogrelatie. Dus ik interpreteer meer van: de bijbel vraagt aan mij: “Wat vind je hiervan?” En ik zeg: “Nou, ik zou het zó kunnen interpreteren.” Of: “Nou dat niet, heb je nóg iets voor me?”’ (A3)

Dat bijbelteksten vele interpretaties kunnen krijgen, wordt tijdens de groepsbijeenkomsten enkele keren gekoppeld aan de joodse manier van omgaan met de Hebreeuwse bijbel. De geïnterviewden brengen het in verband met de remonstrantse traditie (zie hieronder in 5.6.2)

5.6 Waarden en opvattingen

5.6.1 Waarden die steeds terugkeren

Uit opvattingen die in de groeps gesprekken en interviews worden geuit, gespreksthema’s die terugkeren en waar lang over doorgepraat wordt, momenten waar te voelen is dat er iets op het spel staat, vallen waarden af te leiden die voor veel deelnemers belangrijk zijn. In alle voorzichtigheid, omdat mensen dit zelf niet altijd even expliciet benoemen. En omdat de gespreksthema’s ook samenhangen met de aard en thematiek van de besproken bijbelgedeeltes.

Daarbij gaat het om waarden als:

- De gelijkwaardigheid van mensen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de weerstand tegen discriminatie en bijbelteksten waarin discriminatie geproefd wordt:

‘Sommige teksten lijken zo direct uit te nodigen tot discriminatie (en daar dus ook voor gebruikt te worden) dat ik dat heel lastig vind.’ (A2)

- Genuanceerdheid, die zich vooral uit door niet in sterke tegenstellingen te (willen) denken en mild te oordelen. Bijvoorbeeld *‘De scheidingslijn tussen goed en kwaad is niet zo duidelijk.’ ‘Niemand is 100% goed en niemand 100% slecht.’ (deelnemers groep B)*
- Compassie en empathie. *‘Moet je iemand die een steen gegooid heeft zo streng straffen?’ ‘We praten veel te makkelijk, je moet je inleven in die mensen.’ (deelnemers groep B)*
- Gerechtigheid of rechtvaardigheid. *‘Ik sta ervoor dat ik op zoek ben naar gerechtigheid.’ ‘De vluchteling, de arme - doe hen recht. Zo moeten wij er ook mee omgaan.’ (deelnemers groep B)*
- Vrijheid: *‘Welke keuze maak je?’ ‘Dat kan niet één regel zijn, dat moet ieder voor zichzelf beslissen.’ (deelnemers groep B)*

5.6.2 Waarden die verbonden worden met ‘remonstrants’

Sommige waarden worden expliciet verbonden aan de remonstrantse identiteit en een remonstrantse manier van bijbellezen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de vrijheid om je persoonlijke mening te geven, volgens alle geïnterviewde en een aantal andere deelnemers.

‘Dat is volgens mij heel eigen van de remonstranten, dat je mag zeggen wat je wil, eigenlijk.’ (A1)

Verdraagzaamheid: elkaar de ruimte geven en verschillen respecteren, wordt ook met remonstrants verbonden. Twee geïnterviewden die gereformeerd zijn opgevoed, waarderen dit extra:

‘Bij de gereformeerden werd enorm gediscussieerd altijd. En bij de remonstranten is het: ik denk er zo over, jij denkt er zo over. Nou, dat is fijn, dat kan. En dat mag, dat is zo bevrijdend. Dat je elkaar gewoon respecteert daarin.’ (B2)

5.7 Betekenis van de bijbel

Alle geïnterviewden ervaren de bijbel als een boek dat betekenis voor hen heeft, al benoemt de een dat sterker dan de ander. Daarbij vallen woorden als wijsheid, steun, bemoediging, troost en ‘ik kan er iets van leren’.

‘Het geeft mij een zetje in de rug. [...] Als je denkt dat je goed bezig bent, ook al zegt iedereen van niet, dat je daarvoor uit mag komen.’ (B1)

‘Er zijn stukken in het Nieuwe Testament zoals de Bergrede, ook wel in gelijkenissen, dat je denkt: dat is een mooi verhaal, daar put ik troost uit of dat doet je ogen weer open. Dat vind je in de psalmen natuurlijk ook terug. En zo zijn er wel meer. Als je die weer eens leest of hoort, denk je: daar kan ik even mee verder.’ (B3)

Drie van de zeven geïnterviewden geven aan dat ze de bijbel als bijzonder ervaren en kunnen geen voorbeelden noemen van vergelijkbare inspiratiebronnen.

‘Je kunt elk willekeurig boek pakken, maar daar kun je niet zoveel uit halen als uit de bijbel. Er zitten zo ongelooflijk veel lagen in dat wat je leest. Ik vind dat zo bizar, mysterieus, dat prikkelt bij mij elke nieuwsgierigheid. Als ik het vandaag lees, dan lees ik het morgen en er staat iets heel anders, maar er staat dezelfde tekst. Hoe kan dit?’ (A2)

‘De bijbel is ook een soort basisbeginsel, van waaruit je een gesprek of een idee of een waarheid kan starten. [...] Ik zit ook in een leesclub, dan lezen we gewoon weer een verhaal of boek dat nu toevallig weer in de toptien staat.’ (A1)

5.8 Bijbellezen in de praktijk

5.8.1 Thuis

In een bijeenkomst van groep B blijft het op de vraag ‘Wie van jullie leest er regelmatig in de bijbel?’ eerst stil. Dan roepen minstens vijf deelnemers: ‘Ik niet’.

Alle geïnterviewden uit groep A lezen thuis niet in de bijbel. Drie van de vier lezen wel een bewerking of commentaren, de vierde heeft overwogen een ‘kinderbijbel of zo’ aan te schaffen. De bijbel wordt te weinig boeiend gevonden en vooral te ingewikkeld om zelf te lezen: door de afstand in context (waardoor je veel niet begrijpt), de gedetailleerdheid, de gelaagdheid van de tekst.

‘Ik lees de ‘Bijbel voor ongelovigen’ van Guus Kuijer. Omdat dat in een verhaalvorm wordt verteld. Het wordt een beetje geromantiseerd soms, maar het blijft wel goed hangen. [...] Ik ga niet zelf in de bijbel lezen, want ik denk dat ik na één bladzijde al in slaap ben gevallen. [...] Dat verhaal van Guus Kuijer, dat boeit je. Dan denk je: o, ik ben benieuwd hoe dat nou verder gaat.’ (A1)

Twee geïnterviewden benoemen dat bijbellezen er ook niet van komt omdat ze er geen vast moment voor zoeken:

‘Een vast gestructureerd moment, dat helpt. [...] Bijvoorbeeld na het eten, als je dat met z’n allen doet aan tafel, ja dan is dat logischer. (A4)

5.8.2 Motieven om in de bijbel te lezen

Als motieven om in de bijbel te lezen noemen de geïnterviewden dat ze op zoek zijn naar troost of bemoediging, naar iets leren over het leven, voorbeelden hoe je kunt omgaan met vragen waar je tegen aanloopt.

Nieuwsgierigheid wordt ook door drie van de geïnterviewden genoemd als drijfveer om de bijbel te lezen (die vooral geactiveerd lijkt te worden door het groepsgewijs lezen op een gestructureerd moment).

‘Dan pak ik alle vertalingen die ik heb erbij, om te kijken: hoe staat het daar en hoe staat het daar? Dat vind ik heel erg leuk, een soort nieuwsgierigheid ook.’ (B2)

5.8.3 Waarom bijbellezen in een groep?

Groep B bespreekt verschillende thema’s en is ontstaan als mogelijkheid tot contact in coronatijd. Voor de deelnemers uit deze groep is vooral onderlinge uitwisseling en contact belangrijk¹⁰⁷, blijkt uit wat ze zeggen aan het einde van de bijeenkomsten.

Voor de geïnterviewde deelnemers is het feit dat er ook bijbelteksten gelezen werden, geen apart motief om aan de groep mee te gaan doen.

De geïnterviewden uit groep A, die zich wel specifiek op bijbellezen richt, hebben ieder meerdere redenen om mee te doen: belangstelling voor de bijbel, doorpraten over de betekenis van de bijbel, gevraagd door de predikant, behoefte aan contact met leeftijdsgenoten die ook spirituele belangstelling hebben.

‘Bij mij rezen er steeds meer vragen: wat zijn die verhalen nou? En hoe worden ze uitgelegd? [...] Ik zocht een groep mensen waar ik over de betekenis van bijbelverhalen kon praten met elkaar en daarover kon door filosoferen, hoe mensen daarin stonden.’

---

¹⁰⁷ Twee van de geïnterviewden benadrukken dat het isolement en de eenzaamheid die de coronatijd met zich meebrachten, een belangrijke reden waren om aan de groep mee te doen.

(A4)

5.8.4 Hoe wordt de bijbel gelezen en geïnterpreteerd in de groepen?

5.8.4.1 *Verschillende contexten*

In beide groepen wordt gesproken over de bijbeltekst zelf (de betekenis van woorden, literaire vorm en genre, plot, personages etc.), de context van de tekst (historische context, intertekstuele verwijzingen binnen de bijbel en de receptiegeschiedenis) en de context van de lezers (hedendaagse maatschappelijke en persoonlijke context).

In groep A is in het gesprek de aandacht voor bijbeltekst, context van de tekst en context van de lezers min of meer gelijk verdeeld – als ik het hardop lezen van de bijbelgedeeltes niet meereken.

In groep B wisselt het per bijeenkomst waar de meeste aandacht naartoe gaat, maar over het geheel genomen gaat daar meer aandacht naar de context van de lezers.

5.8.4.2 *Meer interpretaties*

Tijdens de groepsbijeenkomsten worden verschillende interpretaties van bijbelteksten geformuleerd en laat men deze ook echt naast elkaar staan. Het is niet te merken dat er gestreefd wordt naar consensus of een breed gedeelde interpretatie. Niemand claimt zijn of haar interpretatie als de enige echte.

Informatie die iemand inbrengt over de context van de tekst (of die nu van een deelnemer of begeleider komt) wordt niet bevraagd of gecorrigeerd.

5.8.4.3 *De bijbeltekst en zijn context*

In groep A wordt gestructureerd informatie gegeven over de tekst en de context daarvan, vooral door de begeleider. In groep B gebeurt dat vooral als onderdeel van het gesprek, door deelnemers en begeleiders.

In beide groepen zijn er deelnemers die gewend zijn om verschillende vertalingen te vergelijken en lijken de meeste deelnemers zich ervan bewust dat vertalingen al een interpretatie met zich mee brengen: ze komen met vragen over de vertaling van een woord of voorbeelden van verschillende vertalingen.

Twee geïnterviewden uit groep B vinden dat de context van de tekst soms beter in beeld had moeten komen:

‘Je zou dat hele hoofdstuk even moeten lezen, dan kan je het interpreteren.’ (B1)

5.8.4.4 *De verbinding met de hedendaagse context*

In beide groepen leggen de deelnemers gemakkelijk verband tussen de bijbeltekst en de hedendaagse maatschappelijke context en hun eigen leven anderzijds.

Parallellen

Vaak worden parallellen gezien tussen de maatschappelijke situatie die in een bijbelverhaal geschetst wordt en een hedendaagse situatie.

Een hedendaags begrip waarmee iemand de situatie in een bijbelverhaal samenvat of typeert (en daarmee ook interpreteert) kan de verbindende schakel vormen.

Een voorbeeld uit groep A: De situatie in Daniël 1, waar sprake is van ballingschap en gedwongen worden je eigen geloof en cultuur af te zweren, wordt benoemd als ‘verplichte integratie’. Van daaruit zien de deelnemers parallellen met de positie van

Rohinya's in Myanmar, de Nederlandse inburgeringscursus voor migranten en het verbieden van gezichtsbedekkende kleding.

Ook optreden, karakter, gender of maatschappelijke positie van een personage uit een bijbelverhaal kan de *linking pin* zijn.

Een voorbeeld uit groep B: Abigail voorkomt bloedvergieten door David en zijn mannen voedsel aan te bieden dat haar man Nabal hem geweigerd heeft en door hem te wijzen op de consequenties die dat bloedvergieten zou kunnen hebben. Het optreden, de maatschappelijke positie en gender (vrouw van een rijke man) van Abigail wordt getypeerd en beoordeeld. Dan ontspint zich een gesprek over de rol die vrouwen nu spelen in conflicten en de manier waarop ze invloed uitoefenen en leidinggeven.

Vragen

Wat in de bijbeltekst gebeurt en wordt gezegd, is voor de deelnemers of begeleiders soms aanleiding om een vraag te stellen die ertoe uitnodigt om over je eigen levenshouding na te denken of een mening te formuleren. Zoals aan de hand van de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan de vraag 'Wie is je naaste?' Of in groep A: 'Wordt alles in de loop van de geschiedenis steeds slechter?' (naar aanleiding van een van de dromen van Nebukadnezar).

Botsingen

De deelnemers ervaren ook regelmatig weerstand bij een bijbeltekst.

Zes van de zeven geïnterviewden geven aan dat ze moeite hebben met bijbelgedeeltes wanneer ze vinden dat die ingaan tegen wat voor hen basiswaarden zijn. Het draait hierbij bijna altijd om de gelijkwaardigheid van mensen: niet discrimineren, geen ongelijke machtsverhoudingen verdedigen en in stand houden. Maar ook individuele vrijheid om je leven vorm te geven. Ze noemen als voorbeeld allemaal de manier waarop in de bijbel over vrouwen en over de verhoudingen tussen mannen en vrouwen geschreven wordt, een van hen noemt ook hoe over homoseksualiteit geschreven wordt. Ook de ongelijke verhoudingen tussen verschillende volkeren worden genoemd. Moeite hebben de geïnterviewden ook met geweld en het godsbeeld in het Oude Testament dat ze daaraan koppelen, met wetten (uit het Oude Testament) en met nieuwtestamentische brieven.

'Ik vind Paulus dus heel erg moeilijk. Omdat daar veel voorschriften in staan waar ik niet achter sta. Ook omdat die instructies zo specifiek zijn, daar kun je het alleen maar wel of niet mee eens zijn.' (A3)

De afstand tussen de (historische) context van de bijbeltekst en die van hedendaagse lezers wordt genoemd als verklaring voor de botsing tussen tekst en lezer.

'Maar dan blijft het toch voor mij moeilijk verteerbaar dat de oplossing moet zijn: de dood, dan ben je van iemand af. Dat is voor mij de oplossing niet.' *'Maar het was wel een oplossing voor de mensen toen.'* (deelnemers aan groep B)

Twee strategieën worden genoemd en toegepast (in de gespreksgroepen heb ik dat laatste ook kunnen observeren) om met die botsing om te gaan:

1. Teksten waar je niets mee kunt of die je tegen de borst stuiten naast je neerleggen of niet (meer) lezen.

'Ik ben dan toch misschien arrogant genoeg om te denken: dat stukje zet ik gewoon uit; daar ben ik het niet mee eens, dus dat lees ik niet of daar luister ik niet naar.' (A2)

2. Een onderscheid maken tussen een universele boodschap in de tekst en de (contextueel bepaalde) manier waarop die boodschap is uitgedrukt.

‘Ik ken heel goed de positie van de vrouw door de eeuwen heen. Dus ik hoef me niet de hele tijd af te vragen: waarom spelen er weinig vrouwen een rol en is een vrouw soms meer een accessoire die opkomt en weer afloopt? Daar heb ik op zich niet zo’n moeite mee, omdat je naar de boodschap van een tekst kan kijken en kan denken: deze boodschap is universeel, je kan je daar gewoon door aangesproken voelen.’ (A3)

Alleen nog de lezer

Twee van de geïnterviewden (uit groep A en B) signaleren dat het regelmatig voorkwam dat bij het verbinden van de context van de lezer met die van de bijbeltekst de context van de lezer wel erg doorslaggevend was.

‘Sommige leden in de groep konden een link maken naar verhalen waarvan ik dacht: dit staat helemaal los van het [bijbel]verhaal, het gaat nu over jouw eigen beleving en waar jij mee bezig bent.’ (A4)

‘Mensen haalden woorden los uit de context en gingen daarover praten. Dan ging het in zo’n zin over hulp bijvoorbeeld. Nou, dan gingen ze over hulp praten.’

5.8.5 Wat heeft de groep je gebracht?

De geïnterviewde deelnemers hebben verteld welke effecten het meedoen aan de gespreksgroep op hen had. Een enkele keer is hier ook in de bijeenkomsten iets over gezegd.

Effecten die te maken hebben met het samen lezen en interpreteren van de bijbel:

5.8.5.1 In de bijbel lezen

De groep zorgt ervoor dat ik in de bijbel lees.

‘Dat je het überhaupt gaat lezen, want anders lees je het niet, denk ik. En zo kom je er toch weer achter wat erin staat.’ (A 1)

5.8.5.2 Meer kennis, beter begrip, meer betekenis

De groep geeft je meer kennis van de achtergrond van de bijbeltekst. Dat zorgt voor beter begrip van een tekst en de tekst krijgt daardoor meer betekenis.

‘Je hebt best wel veel voorkennis nodig om een diepteanalyse te maken van een verhaal. Je moet weten wat bepaalde voorwerpen zijn, waarvoor ze symbool stonden, wat bepaalde handelingen betekenden, waar wij nu helemaal geen notie meer van hebben. [...] Dat leer je in de bijbelkring.’ (A4)

‘Als je de geschiedenis erbij neemt, dat het in een bepaald tijdsgewricht plaatsvindt waardoor je ook veel meer duiding krijgt, dan is het in één keer niet meer een verhaal, maar dan is het een verhaal dat in een bepaalde tijd plaatsvond, dus het krijgt daardoor eigenlijk ook veel meer betekenis.’ (A2)

5.8.5.3 Verrijking en verruiming van je perspectief

In de groep maak je kennis met verschillende perspectieven en interpretaties. Dat verrijkt en verandert je eigen kijk, verheldert het inzicht in je eigen opvattingen. Zo geven geïnterviewden uit groep A aan dat de LHBTI-context die een van hen inbrengt, hun nieuwe dingen laat zien.

‘Wat ik ontdek, is dat er meerdere interpretaties zijn. En dat helpt me om dat ook toe te passen buiten de kerk, bij andere mensen of bij klanten, in mijn werk of waar dan

ook: dat je niet zomaar ergens van uit kan gaan, dat je misschien even moet nagaan of vragen of moet weten waar iets vandaan komt.’ (A1)

‘Mensen brengen hun ervaringen mee, maar ook hoe zij het zien - ik kom er soms met iets heel anders uit dan dat ik erin ging. Meer nuances, minder grijs, dat het wat meer kleur gekregen heeft. Door die interactie met elkaar. Het is niet sec het bijbelverhaal, er komen ervaringen van mensen bij. Dat maakt dat het zo mooi kleurt.’ (B2)

‘Dankzij P. heb ik dus nu het inzicht waar voor mij dat “wel of niet naaste zijn” in zit.’ (deelnemer groep B)

5.8.5.4 Nadenken over de betekenis voor mij en over mijn eigen leven

De groep maakt dat ik erover nadenk wat een bijbeltekst voor mij betekent en is aanleiding om na te denken over mijn eigen leven.

‘Je wordt ook echt gevraagd na te denken over wat het voor jou betekent.’ (A2)

‘Ik heb een paar mooie vragen in de bijbel gevonden. [...] Zo heb ik heel erg veel gedacht over: ben ik mijn broeders hoeder. [...] Af en toe lazen we een verhaal waar dat soort vragen centraal stonden of waar daar even stil bij gestaan werd. En dat triggerde mij om ook na te denken over mijn eigen leven. (A4)

5.8.5.5 Kennis van je eigen cultuur

Bijbellezen in de gespreksgroep verdiept de kennis van je eigen cultuur.

‘Ik vind het ook leuk dat je het niet alleen maar [in de bijbelgroep] hebt gelezen maar dat een deel van die [verhalen] weer terugkomt. Bijvoorbeeld heel veel in de kunst.’ (A1)

‘Wat ik heel erg heb geleerd, is dat alles - of we nou christelijk zijn of niet - in onze cultuur is doorspekt met het christendom en met bijbelse verhalen. Ons taalgebruik, onze omgangsvormen, onze feesten, rituelen. En als je niet christelijk geschoold wordt, is dat een gapend gat in je omgang in de maatschappij.’ (A4)

5.8.6 Wat maakt de groep verder waardevol?

De geïnterviewden noemen twee zaken die ze waarderen aan de groep die niet te maken hebben met het lezen en interpreteren van de bijbel:

- Ervaren dat je de ruimte krijgt om te zeggen wat je vindt.
‘Want je kunt alles zeggen, dus de sfeer, en dat deed [de begeleider] ook ontzettend goed altijd, vond ik heel veilig. Eigenlijk er was niks fout of gek of anders. Je kunt volstrekt jezelf zijn en elke gedachte erop nahouden.’ (A2)
- Ervaren dat er ruimte is voor verschillende meningen.
‘In de groep is er ruimte voor verschillende meningen en daar wordt ook naar geluisterd. Dat vind ik heel waardevol.’ (B3)

5.8.7 Begeleiding is nodig

Alle geïnterviewden zijn het erover eens dat je een begeleider nodig hebt met kennis van inhoud en achtergrond van de bijbel, en iemand die de verhoudingen in de groep bewaakt en een bijeenkomst leidt (dit kan dezelfde persoon zijn).

‘Een dominee erbij die goede vragen stelt en soms ook wat houvast mee kan geven, van: vergeet niet dit of dat. Zij kunnen ook de goeie context geven.’ (A1)

‘Je hebt wel een gids nodig, die dat goed weet te begeleiden en die de juiste vragen weet te stellen, beurten weet te verdelen. En de nuances kan aanbrengen in bijvoorbeeld verschillende talen, en waarom wat wanneer waar is neergezet.’ (A4)

5.9 Conclusies

In de conclusies van dit hoofdstuk beantwoord ik deelvraag 2, 3 en 4 van de vraagstelling van deze scriptie.

5.9.1 Deelvraag 2

Vanuit welke opvattingen en met welke motieven lezen deelnemers aan de gespreksgroepen de bijbel?

Opvattingen:

- De geïnterviewde deelnemers typeren de bijbel vooral als een boek met ervaringen van mensen, een boek 'over het leven'. Een minderheid noemt 'God' of het 'hogere' erbij.
- De bijbel wordt niet als onaantastbaar absoluut waar ervaren: deelnemers voelen zich vrij om de bijbel kritisch te benaderen en de (boodschap van de) tekst te bevragen. Ze kennen de bijbel ook geen absoluut gezag toe.
- De bijbel is geen geschiedenisboek: het gaat er niet om of wat beschreven wordt echt gebeurd is.
- Bijbelteksten zijn vanuit verschillende perspectieven geschreven. Deze perspectieven kunnen elkaar ook tegenspreken.

Als motieven om in de bijbel te lezen, komen naar voren:

- Nieuwsgierigheid naar wat er staat, hoe het er staat, verschillende interpretaties.
- Iets leren over het leven, op zoek zijn naar voorbeelden hoe je kunt omgaan met vragen waar je tegenaan loopt.
- Op zoek zijn naar wijsheid, troost, steun, bemoediging.

Alle vier geïnterviewden uit groep A (en ongeveer de helft van de deelnemers aan groep B) lezen thuis niet in de bijbel. De geïnterviewden vinden de bijbel daarvoor te ingewikkeld, doordat de teksten uit een andere context komen, gelaagd en gedetailleerd zijn. Ook wordt de bijbel te weinig boeiend gevonden.

5.9.2 Deelvraag 3

Op welke manier wordt in de groepen de bijbel gelezen en geïnterpreteerd, op welke wijze wordt aan de teksten betekenis gegeven?

De werkwijze en aard van de communicatie in beide groepen verschilt:

- Groep A leest en bespreekt in een aantal bijeenkomsten één bijbelboek of een aantal hoofdstukken daaruit. De deelnemers lezen om beurten een deel van de tekst hardop. Ook delen uit een bewerking van de bijbeltekst worden gelezen. Vooral de begeleider geeft herhaaldelijk, op een gestructureerde manier informatie over de bijbeltekst en de context daarvan. Als het over de hedendaagse context gaat, gebeurt dat vooral in de vorm van het uitwisselen van eigen opvattingen en houding m.b.t. maatschappelijke en politieke kwesties en reflectie daarop, minder in de vorm van persoonlijke ervaringen.

- Groep B bespreekt losse bijbelgedeeltes. De werkwijze wisselt, maar iedere keer worden vragen gesteld die uitnodigen om een verbinding te leggen met de hedendaagse context. De begeleidende predikant brengt vaak vragen in die aanhaken bij de personages in een bijbelverhaal en de deelnemers uitnodigen om die te karakteriseren en aan te geven hoe zij zich tot de personages verhouden. Ook wordt met visuele interpretaties (schilderij, foto) van de bijbeltekst gewerkt. De communicatie kenmerkt zich door snelle wisselingen: in spreker, in aandacht voor bijbeltekst-context van de bijbeltekst-hedendaagse context, in geven van meningen-analyseren van personages uit het bijbelverhaal-vertellen van persoonlijke ervaringen. De eigen context van de deelnemers komt naar voren in de vorm van het vertellen van eigen ervaringen, houding en opvattingen - en (in iets mindere mate) reflectie daarop.

Het uitgangspunt dat een bijbeltekst vele interpretaties kan krijgen en dat verschillende interpretaties naast elkaar kunnen blijven staan, wordt herhaaldelijk genoemd en wordt toegepast. Niemand claimt één interpretatie (ook niet zijn of haar eigen) als ‘de enige echte’.

De bijbeltekst, de context van de bijbeltekst en de hedendaagse context krijgen in beide groepen aandacht. In groep A is die aandacht (in aantal woorden bekeken) min of meer gelijk verdeeld, in groep B gaat meer aandacht naar de hedendaagse context.

In de groepen worden vaak parallellen getrokken tussen de situatie die in een bijbeltekst geschetst wordt en een hedendaagse situatie. Verbindende schakels die veel voorkomen zijn hedendaagse begrippen die de situatie samenvatten of typeren; en optreden, karakter, gender of maatschappelijke positie van personage uit een tekst.

Ook worden vragen gesteld naar aanleiding van de bijbeltekst, die aanzetten tot nadenken over eigen opvattingen en de eigen levenshouding.

De deelnemers ervaren ook regelmatig weerstand bij een bijbeltekst. Dit gebeurt vooral wanneer de situatie in of boodschap van de tekst ingaat tegen belangrijke waarden voor de deelnemers als gelijkwaardigheid en de individuele vrijheid om je leven vorm te geven. Verschil in context (de bijbeltekst stamt uit een andere tijd, cultuur, maatschappij) wordt als reden gegeven voor zo’n botsing.

In reactie leggen deelnemers een tekst naast zich neer of proberen een onderscheid te maken tussen een universele boodschap in de tekst en de (contextueel bepaalde) manier waarop die boodschap is uitgedrukt.

5.9.3 Deelvraag 4

Wat is volgens de deelnemers het effect van het meedoen aan de groep?

- Meedoen aan de groep zorgt ervoor dat ik in de bijbel lees.¹⁰⁸
- Het geeft je meer kennis van de achtergrond van de bijbeltekst. Dat zorgt voor beter begrip van een tekst en de tekst krijgt daardoor meer betekenis.

---

¹⁰⁸ Expliciet benoemd door 1 geïnterviewde, maar het lijkt voor meer deelnemers te gelden, gezien het feit dat ten minste 9 van de in totaal 17 deelnemers (5 geïnterviewden, plus 4 anderen van groep B tijdens een bijeenkomst) aangeven thuis niet of nauwelijks zelf in de bijbel te lezen. Het is natuurlijk wel de vraag of de anderen dit ook zouden noemen als iets wat de groep ze ‘gebracht’ heeft.

- Je maakt kennis met verschillende perspectieven en interpretaties. Dat verrijkt en verandert je eigen perspectief, je interpretatie van een bijbeltekst en het verheldert het inzicht in je eigen opvattingen.
- Het maakt dat ik erover nadenk wat een bijbeltekst voor mij betekent en is ook aanleiding om na te denken over mijn eigen leven.
- Het verdiept de kennis van je eigen cultuur.

Hoofdstuk 6 Remonstrants bijbellezen

Ik heb bij het beschrijven van de remonstrantse context en de praktijk van het bijbellezen in groepen gebruik gemaakt van de ordening in vier stemmen uit het TAR-model van Helen Cameron: de normatieve theologie van officiële identiteit, kerkorde, leer, belijdenis; de formele theologie van geschoolde, professionele theologen; de omarmde theologie die ingebed ligt in hoe een gemeente (of groep uit een gemeente) haar geloof verwoordt, beleeft en daarop reflecteert; en de operante theologie die naar voren komt uit de daadwerkelijke praktijk van een groep.¹⁰⁹

In dit hoofdstuk breng ik deze stemmen als het ware met elkaar in gesprek. Zo probeer ik antwoord te geven op de vraag hoe de praktijk van en opvattingen over bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen zich verhoudt tot de identiteit en opvattingen van de Remonstranten en die van remonstrantse professionals. Welke waarden, geloofsopvattingen, opvattingen over de bijbel en manieren van bijbelinterpretatie worden gedeeld en in de praktijk uitgewerkt en toegepast? Waar zijn verschillen te zien?

6.1 Remonstrants beginsel en waarden

Waarden die naar voren komen in officiële stukken als authentiek remonstrants duiken ook op in de omarmde theologie van de deelnemers aan de gespreksgroepen: vrijheid (vooral in de vorm van de individuele vrijheid om je leven vorm te geven, om je opvattingen te uiten en in je interpretatie van de bijbel), verdraagzaamheid (ook als: elkaar en anderen de ruimte geven), gelijkwaardigheid (vooral als: niet discrimineren). Genuanceerdheid, compassie, empathie en rechtvaardigheid zijn voor de deelnemers aan de gespreksgroepen ook belangrijk.

Juist vrijheid en verdraagzaamheid, die als beginsel deel uitmaken van de remonstrantse beginselverklaring, worden door alle geïnterviewde en een aantal andere deelnemers als remonstrants gezien.

Uit hoe mensen zich gedragen en uiten in de gespreksgroepen blijkt dat dit beginsel daar ook in de praktijk wordt gebracht: verschillende meningen en interpretaties blijven naast elkaar staan; deze verdraagzaamheid en de vrijheid waarmee ieder zich mag uiten, wordt door veel deelnemers gewaardeerd.

6.2 Opvattingen over de bijbel

6.2.1. Eens

De bijbel is een gevarieerde verzameling teksten, die uit een andere context en tijd stammen, en opgeschreven zijn door mensen. Het is geen geschiedenisboek, de teksten zijn er niet op uit om weer te geven wat werkelijk gebeurd is. Het is een veelstemmig boek: er wordt vanuit verschillende perspectieven verteld en geschreven, er klinken verschillende stemmen die elkaar ook kunnen tegenspreken.

De bijbel heeft geen absoluut gezag, je mag het met de bijbel oneens zijn.

En de bijbel is niet de enige bron van geloof, Godskennis of inspiratie.

Tot zover zijn de verschillende remonstrantse theologische stemmen het eens.

6.2.2 Het leven. Met God?

Alle stemmen zien de bijbel als een getuigenis van mensen en een boek over mensen. Er is verschil als het erom gaat of God daar ook bij wordt genoemd. In de beleidsvisie staat

---

¹⁰⁹ Cameron, *Talking about God*, 55-56.

over de bijbel dat die het getuigschrift vormt ‘van mensen die aan- en afwezigheid van God in hun eigen leven en de wereld hebben ervaren’.¹¹⁰ De meerderheid van de geïnterviewde deelnemers heeft het niet over God als ze de bijbel typeren, twee van hen verwijzen wel naar ‘het hogere’.

Volgens het Mission Statement van de Remonstranten kunnen bijbelse teksten ‘mensen in deze tijd nog steeds leiden naar een verbondenheid en omgang met God.’¹¹¹ Omgang en verbondenheid met God lijkt niet wat de geïnterviewden in de eerste plaats in de bijbel zoeken en vinden (met uitzondering van één persoon die dit wel aangaf). In de bijbel worden troost, wijsheid, steun, bemoediging, levenslessen gezocht en gevonden. Het is mogelijk dat geïnterviewden die ervaren als verbonden met God, maar daar zeggen ze niets over. In de groepsbijeenkomsten zijn God en godsbeelden zelden een thema.¹¹²

In de formele theologie ligt het accent steeds meer op de bijbel als verzameling van (reflecties op) levensverhalen, waarbij sommigen een specificatie toevoegen als ‘speciaal in relatie tot dat wat het gewone overstijgt: “Gods geschiedenis met ons mensen”’.¹¹³

Deze verschillen lijken door de verschillende theologische stemmen heen te lopen.

6.3 Bijbellezen in de praktijk

6.3.1 Verhouding professionele en ‘gewone’ lezers

In de praktijk van de twee gespreksgroepen is de inbreng van professionele en ‘gewone’ lezers gelijkwaardig. De begeleidende predikanten hebben een rol als bewaker van het groepsproces en in het toepassen van een bepaalde werkwijze. En de begeleidende predikant van groep A is een centrale figuur in de communicatie en heeft een vrij grote rol bij het verschaffen van achtergrondinformatie. Maar er is niets van te merken dat hun interpretaties voor de deelnemers zwaarder tellen.

De gelijkwaardigheid van de interpretaties en inzichten van de verschillende lezers lijken te stroken met het theologische uitgangspunt dat professionals verwoorden: dat er geen gezag tussen de lezer en de bijbel staat – dit geldt dan ook voor het gezag van een theoloog. Het strookt ook met het accent op persoonlijke geloofsvrijheid en gelijkwaardigheid in de normatieve theologie.

6.3.2 Op eigentijdse wijze

‘Het oude verhaal op eigentijdse wijze telkens opnieuw vertellen en ter sprake brengen’ is centrale boodschap van de Remonstranten, wordt in de beleidsvisie 2020-2030 gezegd.¹¹⁴ Dat ‘op eigentijdse wijze’ krijgt volgens het overzicht van activiteiten in gemeentes op verschillende manieren vorm in de praktijk: hedendaagse bewerkingen van bijbelgedeeltes worden gelezen, (op de bijbel geïnspireerde) beeldende kunst wordt bekeken en geanalyseerd, theatervoorstellingen worden bezocht.

In gespreksgroep A wordt een bewerking gelezen naast de bijbeltekst; in gespreksgroep B worden visuele interpretaties van de bijbeltekst bekeken en als middel ingezet om de verbinding te stimuleren tussen de kijker en de situatie en personages uit de tekst.

---

¹¹⁰ “Remonstranten: een bezielde verband,” 32.

¹¹¹ “Remonstranten: een bezielde verband,” 32.

¹¹² Daarbij moet wel gezegd worden dat de besproken bijbelteksten daar ook weinig aanleiding toe gaven; al zegt het ook iets over de context van de deelnemers dat dit soort thema’s nauwelijks naar voren kwamen.

¹¹³ Dicou en Holtzapffel, *Mijn held en ik*, 7.

¹¹⁴ “Remonstranten: een bezielde verband,” 7.

6.3.3 Leeswijzen

In de twee onderzochte gespreksgroepen wordt niet expliciet een bepaalde leeswijze toegepast, zoals bij een klein deel van de activiteiten van gemeentes het geval is (bijvoorbeeld: queer bijbellezen, esoterisch bijbellezen).

De deelnemers aan de gespreksgroepen vinden het belangrijk en nemen de vrijheid om op hun eigen manier betekenis aan een bijbeltekst te geven en om verbinding te leggen tussen de bijbeltekst, de hedendaagse maatschappelijke context en hun eigen leven. Dat sluit aan bij de contextgerichte leeswijze die onder andere de auteurs van *Weg met de Bijbel* toepassen, waarbij de lezer een centrale rol speelt bij het geven van betekenis aan de tekst.¹¹⁵ Dit sluit bovendien aan bij de (normatieve en formele) geloofsopvatting van de remonstranten waarin de mens het vertrekpunt vormt en bij het accent op persoonlijke vrijheid.

Voor de contextgerichte leeswijze geldt echter ook dat de concrete hedendaagse situatie vertrekpunt is en dat van daaruit de bijbeltekst geïnterpreteerd wordt. Dat gebeurt in de gespreksgroepen niet bewust. Er wordt af en toe op de eigen context gereflecteerd, maar de eigen context wordt niet expliciet verkend en benoemd als vertrekpunt.

6.3.4 Weerstand

Deelnemers aan de gespreksgroepen signaleren dat in de bijbel stemmen klinken waar zij moeite mee hebben, omdat die voor hen in tegenspraak zijn met waarden als gelijkwaardigheid en de individuele vrijheid om je leven vorm te geven. Bijvoorbeeld als het gaat om de manier waarop over vrouwen en de verhoudingen tussen vrouwen en mannen wordt geschreven. Dit komt ook naar voren op de website van de Remonstranten (normatieve theologie).

De botsing wordt dan vaak verklaard uit de afstand tussen de context van de tekst en die van de lezer. En de tekst terzijde gelegd.

Misschien zouden theologen als Dicou en vooral Thomasson-Rosingh¹¹⁶ er een vraag bij stellen als weerstand bij een tekst nauwelijks wordt onderzocht maar bijna bij voorbaat al aan de context van de tekst wordt toegerekend. Als je je vooral inlaat met wat je kent, aanstaat en deelt, en snel naast je neerlegt wat je vreemd is of tegen de borst stuit, kan de bijbel je dan nog aan het denken zetten?

6.3.5 Spiegelen en scherpen

In de remonstrantse beleidsvisie 2020-2030 staat niet alleen dat ‘het oude verhaal’ steeds opnieuw verteld moet worden, maar ook: ‘Dat verhaal bestaat alleen maar als wij het telkens opnieuw ter sprake brengen en spiegelen en scherpen aan concrete menselijke ervaringen in het nu.’¹¹⁷

De deelnemers aan de gespreksbijeenkomsten trekken gemakkelijk parallellen tussen de bijbeltekst en de maatschappelijke situatie en/of hun persoonlijk leven. Als je het spiegelen zo opvat, komt dat goed uit de verf.

Ook worden vragen gesteld naar aanleiding van de bijbeltekst, die aanzetten tot nadenken over eigen opvattingen en levenshouding. Dat zou je als invulling van het scherpen kunnen opvatten. Dat scherpen verloopt wel in omgekeerde richting: de tekst is aanleiding om over de eigen levenshouding en opvattingen na te denken.

---

¹¹⁵ Thomasson-Rosingh, Coenradie, Dicou, *Re-imagining*, 16.

¹¹⁶ Zie 3.4, 16.

¹¹⁷ “Remonstranten, een bezielde verband,” 7.

6.3.6 Vele interpretaties naast elkaar

In de gespreksgroepen wordt het uitgangspunt omarmd dat bijbelteksten vele verschillende betekenissen kunnen krijgen. Er is niet één ware, voor eeuwig vastgelegde betekenis.

Ook in de praktijk van de gespreksgroepen blijven verschillende interpretaties gelijkwaardig naast elkaar staan. Dat geldt voor eigen interpretaties en voor commentaren van derden die worden ingebracht.

Er wordt niet gestreefd naar één gezamenlijke, gedeelde interpretatie. Dit is ook weer in overeenstemming met het remonstrantse beginsel van de (persoonlijke geloofs)vrijheid en verdraagzaamheid.

De deelnemers geven wel aan dat ze het horen van de perspectieven en interpretaties van anderen (meestal gaat het dan om de anderen in de gespreksgroep) als een verrijking ervaren, soms krijgen ze hierdoor ook een scherper inzicht in hun eigen perspectief en opvatting.

6.4 Conclusies

- De in officiële stukken genoemde remonstrantse waarden: vrijheid en verdraagzaamheid (ook beginsel uit de beginselverklaring), en gelijkwaardigheid delen de deelnemers aan de gespreksgroepen.
Alle remonstrantse stemmen delen de opvatting dat de bijbel een heterogene verzameling door mensen geschreven teksten is, geen absoluut gezag heeft en geen exclusieve bron van geloof of Godskennis is.
Deze waarden en opvatting zijn ook uitgangspunten bij het lezen en interpreteren van de bijbel in de gespreksgroepen. Dat blijkt uit de gelijkwaardige inbreng van professionele en gewone lezers, de vrijheid die deelnemers nemen en krijgen om hun eigen interpretatie te geven, het als gelijkwaardig beschouwen van de verschillende interpretaties, en het naast elkaar laten staan daarvan. Het blijkt ook uit de moeite met bijbelteksten die in tegenspraak zijn met deze waarden.
- Gemeenten en gespreksgroepen brengen in de praktijk wat de beleidsvisie 2020-2030 benoemt als het ‘op eigentijdse wijze ter sprake brengen’ van de bijbel. In de groepen gebeurt het spiegelen en scherpen van de bijbeltekst aan de hedendaagse situatie en de eigen ervaringen. (In omgekeerde richting als het om het scherpen gaat.)
- Een verschil komt naar voren als het gaat om de opvatting van de bijbel als verzameling van (reflecties op) levensverhalen mét of zónder een toevoeging die naar God verwijst of God noemt.
- Leeswijzen die genoemd en toegepast worden door remonstrantse theologen worden in een klein deel van de activiteiten van gemeenten toegepast; in de onderzochte gespreksgroepen gebeurt dit niet expliciet.
- Een strategie die de geïnterviewden noemen en die in de gespreksgroepen ook wordt toegepast als een bijbeltekst weerstand oproept, is om die te verklaren vanuit het verschil in context van tekst en lezer, en de tekst terzijde leggen. Sommige remonstrantse theologen zouden ervoor pleiten om de tekst niet te gemakkelijk terzijde te leggen en deze weerstand nader te onderzoeken.

Hoofdstuk 7 Conclusies

7.1 Deelvraag 1

Kenmerkende remonstrantse opvattingen en leeswijzen

In hoofdstuk 2 en 3 heb ik een beeld geschetst van remonstrantse opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel vanuit de normatieve theologische stem van officiële documenten en de formele theologische stem van remonstrantse theologen.

Dit biedt een antwoord op deelvraag 1: Wat zijn kenmerkende remonstrantse opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel?

- Normatief en formeel stemmen grotendeels overeen in hun bijbelopvatting: De bijbel is een heterogene verzameling getuigenissen van mensen, met een lange ontstaansgeschiedenis. Wat in de bijbel staat, bepaalt niet de geloofsinhoud en wijze van geloven. Het staat niet buiten discussie en kan niet dienen om mensen voor te schrijven wat zij wel of niet moeten geloven en doen. Er staat geen gezag tussen de lezer en de bijbel in.
- De normatieve theologie noemt liefde en verdraagzaamheid als bijbelse beginselen, die ook als leidraad kunnen dienen bij het interpreteren van de bijbel.
- Hermeneutisch gesproken is er overeenstemming dat de lezer een centrale rol heeft: die moet bepalen welke betekenis de bijbeltekst krijgt, of en op welke manier de tekst 'waar' of 'heilig' voor hem/haar/hen wordt. Een bijbeltekst valt niet op één manier te interpreteren, meerdere interpretaties kunnen naast elkaar staan.
- In de formele theologie lijkt het accent steeds meer gelegd te worden op het menselijke en verhalende karakter van de bijbel, dat de mogelijkheid biedt om levensverhalen en levensvragen van de lezers te verhelderen en verdiepen. Hierbij wordt vooral gebruikt gemaakt van contextuele leeswijzen (in verschillende varianten).

7.2 Eerste deel van de hoofdvraag

De praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen

Het eerste deel van mijn hoofdvraag luidde: hoe ziet de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen eruit?

Met een overzicht van aard en omvang van bijbelactiviteiten die gemeentes aanbieden in hoofdstuk 4 heb ik daar een heel globaal beeld van gegeven (dat dus ook iets meer omvat dan alleen gespreksgroepen).

In hoofdstuk 5 heb ik me gefocust op de praktijk in twee gespreksgroepen die ik heb gevolgd en waarvan ik een aantal deelnemers heb geïnterviewd. Dat leidt tot een beantwoording van het eerste deel van mijn hoofdvraag, die uiteenvalt in het beantwoorden van deelvraag 2, 3 en 4.

7.2.1 Globaal beeld

Uit het overzicht van bijbelactiviteiten blijkt dat 72% van de gemeentes deze aanbiedt, gemiddeld iets meer dan 1 activiteit per 2 jaar (waarbij rekening gehouden moet worden met onderrapportage). Grote gemeentes zitten flink boven dit gemiddelde, kleine gemeentes eronder.

Bij 68% van de activiteiten gaat het om een terugkerend aanbod.

In bijna de helft van de gevallen gaat het om een kring (bijbelkring of leeskring) of een gespreksavond.

Er is geen duidelijke voorkeur zichtbaar voor bepaalde bijbelboeken. In een kleine minderheid (8%) van de gevallen wordt een specifieke leeswijze als invalshoek genoemd.

7.2.2 Deelvraag 2

Vanuit welke opvattingen en met welke motieven lezen deelnemers aan gespreksgroepen de bijbel?

- De geïnterviewden onder de deelnemers typeren de bijbel vooral als een boek met ervaringen van mensen.
- De deelnemers voelen zich vrij om de bijbel kritisch te benaderen; ze kennen die geen absoluut gezag toe. Ze vinden dat teksten in de bijbel vanuit verschillende perspectieven geschreven zijn en dat het er in bijbelteksten niet om gaat of iets waar gebeurd is.
- Motieven om in de bijbel te lezen zijn: nieuwsgierigheid; iets leren over het leven; wijsheid, troost, steun, bemoediging zoeken.

7.2.3 Deelvraag 3

Op welke manier wordt in de groepen de bijbel gelezen en geïnterpreteerd?

- Verschillende interpretaties van de bijbeltekst worden ingebracht en blijven naast elkaar staan, als gelijkwaardig aan elkaar. De vrijheid van een persoonlijke interpretatie weegt zwaar.
- In de bijeenkomsten krijgen de bijbeltekst, de context van de tekst en de hedendaagse context aandacht. In groep A is die aandacht ongeveer gelijk verdeeld, in groep B gaat meer aandacht naar de hedendaagse context.
- Er worden gemakkelijk en vaak parallellen getrokken tussen de bijbeltekst en nu: situaties en (optreden, karakter, positie van) personages stemmen overeen.
- Ook is de tekst aanleiding tot vragen die aanzetten tot nadenken over eigen opvattingen en de eigen levenshouding.
- Soms roept de tekst weerstand op, en wordt een botsing ervaren tussen de tekst en eigen waarden van de deelnemers, waarvoor het verschil in contexten van beide als reden wordt gegeven. In reactie hierop leggen deelnemers een tekst naast zich neer of proberen er een universele boodschap uit te halen.

7.2.4 Deelvraag 4

Wat is volgens de deelnemers het effect van het meedoen aan de groep?

- Voor minimaal de helft van de deelnemers lijkt te gelden dat meedoen aan de groep ervoor zorgt dat ze in de bijbel lezen.
Meedoen draagt bij aan kennis van de achtergrond van de bijbel (dat leidt tot beter begrip van de tekst en verdiept ook de kennis van je eigen cultuur).
- Het stimuleert om na te denken over de betekenis die een bijbeltekst voor je heeft en over je eigen leven.
- Het kennismaken met verschillende interpretaties en perspectieven verrijkt en verandert je eigen perspectief en je interpretatie van een bijbeltekst; en verheldert het inzicht in je eigen opvattingen.

7.3 Tweede deel van de hoofdvraag

De verhouding tussen de praktijk van gespreksgroepen en de bredere context

In hoofdstuk 6 bracht ik de verhouding tussen de verschillende theologische stemmen in kaart om het tweede deel van mijn hoofdvraag te kunnen beantwoorden: hoe verhoudt de praktijk van bijbellezen in remonstrantse gespreksgroepen zich tot opvattingen over de bijbel en leeswijzen van de bijbel in de bredere remonstrantse context?

- Alle remonstrantse theologische stemmen delen de opvatting dat de bijbel een heterogene verzameling door mensen geschreven teksten is, die geen absoluut gezag heeft en geen exclusieve bron van geloof of Godskennis is.
- Waarden uit de normatieve theologie als vrijheid en verdraagzaamheid (ook als remonstrants beginsel benoemd in de beginselverklaring), en gelijkwaardigheid komen in de omarmde theologie van de gespreksgroepen naar voren en worden daar in de praktijk gebracht: in de vorm van een vrije omgang met de bijbel (zonder gezagsverhouding, eigen interpretatie); het naast elkaar laten staan en als gelijkwaardig beschouwen van verschillende interpretaties en opvattingen; de gelijkwaardigheid van de inbreng van professionele en 'gewone' lezers; de moeite met bijbelteksten die in tegenspraak zijn met deze waarden.
- Gemeenten en gespreksgroepen brengen in de praktijk wat de beleidsvisie 2020-2030 benoemt als het 'op eigentijdse wijze ter sprake brengen' van de bijbel. In de gespreksgroepen gebeurt ook het spiegelen en scherpen van de bijbeltekst aan concrete menselijke ervaringen van nu, waar diezelfde beleidsvisie overs. Het scherpen verloopt wel in omgekeerde richting: de tekst is aanleiding om over de eigen levenshouding en opvattingen na te denken.
- Door de theologische stemmen heen loopt een verschil van opvatting van de bijbel als verzameling van (reflecties op) levensverhalen sec, of met een toevoeging die naar God verwijst of God noemt.
- Leeswijzen die genoemd en toegepast worden door remonstrantse theologen worden in een klein deel van de activiteiten van gemeenten toegepast; in de onderzochte gespreksgroepen gebeurt dit niet expliciet.

Hoofdstuk 8 Nabeschouwing

8.1 Beperkingen van dit onderzoek en mogelijkheden voor vervolgonderzoek

Het onderzoek dat ik heb gedaan is exploratief van aard; het betreft slechts twee gespreksgroepen en is niet representatief voor alle gespreksgroepen in de remonstrantse context waar de bijbel ter sprake komt.

Ook bekijk ik uitsluitend gespreksgroepen, terwijl de bijbel ook op andere manieren een rol speelt. In combinatie met het nadenken over het profiel van predikanten (die in de beleidsvisie onder andere als ‘verhalenverbinders’ worden getypeerd) zou onderzoek gedaan kunnen worden naar de manier waarop predikanten bijbelteksten in diensten ter sprake brengen en interpreteren, en naar de ervaringen van hoorders hiermee.

Dit onderzoek heeft betrekking op gespreksgroepen van mensen die al bij een gemeente betrokken zijn. Het geeft geen inzicht welke activiteiten rond de bijbel nieuwe doelgroepen kunnen aanspreken, ook mensen die de bijbel niet kennen en er uit zichzelf niet zo snel in lezen.¹¹⁸ Onderzoek daarnaar acht ik interessant en urgent. Er zijn remonstrantse predikanten en gemeentes die hier al de nodige ervaring mee hebben opgedaan, dat geldt ook voor geestelijk verzorgers en voor pioniers in de Protestantse Kerk.

Een vergelijking met de manier waarop de bijbel ter sprake komt en geïnterpreteerd wordt in groepen in andere (vrijzinnige) contexten zou ook zinnig kunnen zijn.

8.2 Versterken

In de inleiding op deze scriptie gaf ik al aan dat ik eraan hecht om de bijbel in remonstrantse kring ter sprake te blijven brengen. Als je geworteld wilt zijn in het ‘Evangelie van Jezus Christus’ kun je dat niet achterwege laten. Dan meng je je in het doorgaande gesprek met bijbelteksten en met anderen die daar ook aan meedoen en meededen.

Al is de bijbel niet dat Evangelie en waait de geest daarvan op allerlei plekken. En al begrijp ik heel goed dat er discussie is over de vraag hoe je de bijbel ter sprake brengt en hoe groot de rol is die je de bijbel geeft, als krimpand kerkgenootschap dat nieuwe doelgroepen wil (en moet) aanspreken, hun vragen en ervaringen als vertrekpunt wil nemen, naast die van huidige leden en vrienden; als kerkgenootschap dat de beweeglijkheid van geloofsinhoud en -vormen hoog in het vaandel heeft staan. Ik deel, met Koen Holtzapffel, ‘de overtuiging dat het levensverhaal van mensen – met hun ervaringen van hoop, verdriet, geroepen of gedragen worden – zich laat verbinden met het grote Verhaal van God en mensen.’¹¹⁹ Contextgerichte leeswijzen zijn een voorbeeld van manieren waarop dat kan.

Juist omdat de bijbel ook een moeilijk boek is, waar je in je eentje gauw in kunt vastlopen, is samen lezen (bespreken, verbeelden) van belang.

Daarom kan en wil ik tot slot iets zeggen over mogelijkheden die ik zie om groepsactiviteiten rond de bijbel te versterken en aantrekkelijker te maken. Daarbij sluit ik vooral aan bij wat de deelnemers in mijn onderzoek noemen als (voor hen positief) effect van het meedoen aan de groep en bij hun motieven om de bijbel te lezen.

---

¹¹⁸ Interessant is wel dat twee van de zeven geïnterviewden niet-gelovig gesocialiseerd zijn, drie pas sinds vijf jaar of korter bij een gemeente betrokken zijn en eentje als belangstellende alleen meedoet aan de (bijbel)gespreksgroep. Je zou dus kunnen zeggen dat nieuwe doelgroepen zich voor een klein deel al binnen de onderzochte groepen bevinden.

¹¹⁹ Holtzapffel, “Dominees graven zich autobio,” 10.

8.2.1 De bijbel lees je samen

De meerwaarde van samen bijbellezen en interpreteren is groot. Het verlaagt de drempels die mensen kunnen ervaren om in de bijbel te lezen. De uitwisseling met elkaar (en interpretaties van derden die worden ingebracht), de manier waarop anderen de tekst met hun eigen leven en hedendaagse situaties verbinden: dat alles verrijkt en verruimt je eigen perspectief.

Hierbij is het wel van belang dat de gelijkwaardigheid van de inbreng van alle deelnemers (inclusief begeleider) geborgd is. Dat sluit inbreng van een professional op het gebied van bijbelwetenschap en bijbeluitleg niet uit. Het vraagt ook om goede gespreksleiding. En het vraagt om alertheid dat het naast elkaar laten staan van ieders inbreng en perspectief er niet toe leidt dat er geen sprake meer is van uitwisseling en elkaar beïnvloeden.

8.2.2 Over je eigen leven nadenken

Een van de effecten die deelnemers aan de gespreksgroepen benoemen, is: de groep maakt dat ik nadenk over wat een bijbeltekst voor mij betekent en over mijn eigen leven. Dat ‘nadenken over je eigen leven’ kan explicieter als insteek en doel gekozen worden: met het oog daarop lees en bespreek je bijbelteksten. Een mogelijk werkwijze is die van groep B uit mijn onderzoek: afwisselend lezen van bijbelteksten en teksten uit andere bronnen. Combineren in één bijeenkomst kan natuurlijk ook.

8.2.3 Nieuwsgierigheid

Nieuwsgierigheid naar wat er nou eigenlijk in de bijbel staat is een motief om in de bijbel te lezen, geven geïnterviewde deelnemers aan (ook degenen tussen 30 en 50 jaar, en de twee die de bijbel niet van huis uit kennen). Ook de onderzoekende houding waar een behoorlijk aantal deelnemers blij van geeft, laat zien dat er een groep is die er echt interesse in heeft om in de historische achtergrond van een bijbeltekst te duiken, verband te leggen tussen bijbelteksten en het leuk vindt om verschillende vertalingen en commentaren te lezen. Zelf komt men hier meestal niet toe, maar wel als er een kader (vast moment) geboden wordt en begeleiding. De combinatie met gesprek met anderen en met het onderzoeken van de betekenis van de tekst voor jezelf, geeft een meerwaarde.

Misschien geldt dit maar voor een hele kleine groep. Toch geeft het naar mijn idee aan dat je niet zo bang hoeft te zijn voor een meer studieuze benadering, zolang deelnemers actief kunnen meedoen, gestimuleerd worden om zelf te onderzoeken, en in de groep te delen wat ze ontdekken.

8.2.4 Steun, troost, bemoediging

De door mij geïnterviewde deelnemers geven aan dat ze in de bijbel troost, wijsheid, steun en bemoediging zoeken. Ik interpreteer dat als het zoeken naar teksten waarin je je gezien en (h)erkend voelt en teksten die perspectief bieden — moed en hoop. Voor de geïnterviewden hebben poëtische teksten, wijsheidsteksten en liederen die functie - zowel uit de bijbel als daarop geïnspireerd, vanuit de christelijke of een andere traditie.

Vraagt dat om een activiteit die vooral gericht is op de persoonlijke inspiratie en/of het persoonlijk geloofsleven, en minder of niet op gesprek? Een combinatie van lezen van bijbelteksten uit de genres poëzie en wijsheid, andere (wijsheids)teksten, luisteren naar liederen en muziek (in verschillende genres), stilte? Een meditatieve wijze van bijbellezen, zoals lectio divina?

8.2.5 Kunst

Het is al behoorlijk ingeburgerd bij remonstranten om het lezen van bijbelteksten te combineren met (hedendaagse) kunst en cultuur, of het nu om beeldende kunst, theater, film of literatuur gaat. Ik vraag me af of hier niet alleen een opstap te vinden is naar wie in kunst (en de rol van de bijbel in onze cultuur) geïnteresseerd is, maar ook naar het lezen van en omgaan met bijbelteksten die als lastig en weerbarstig beschouwd worden. Zijn kunstenaars niet de aangewezen partners als het gaat om het thematiseren van ongemak en dat wat schuurt?

8.2.6 Digitaal en hybride

De groepen die ik volgde, deden in een periode van lockdown de ervaring op dat het goed mogelijk was om digitale bijeenkomsten te houden. En dat het waardevol was om op deze manier bij elkaar te (blijven) komen.

Ook gezien het gebrek aan aanbod van bijbelactiviteiten door kleine gemeentes, is het geen gek idee om landelijk (of regionaal) digitale en hybride activiteiten aan te bieden. Dit is in het afgelopen jaar ook al gebeurd. Het is de vraag of het werkt als mensen eerder geen groep vormden en elkaar niet kennen. Maar het is het proberen waard.

Bibliografie

- Adriaanse, Han. "Over God." In *Wij geloven - wat geloven wij?*, red. Johan Goud e.a., 47-75. Zoetermeer: Meinema, 2004.
- Baarda, D.B., M.P.M. de Goede, J. Teunissen. *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen/ Houten: Noordhoff Uitgevers, 2009.
- Barnhoorn, Floor, Anne-Mareike Schol-Wetter en Sake Stoppels, red. *De Bijbel in Nederland. Reflecties over het gebruik van de Bijbel in kerk en cultuur*. Haarlem: Nederlands Bijbelgenootschap, 2018.
- Cameron, Helen. *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*. Norwich: SCM Press, 2011, Kindle.
- Cossee, E.H., Th. M. van Leeuwen, M.A. Bosman-Huizinga. *De Remonstranten*, Serie Wegwijs. Kampen: Kok, 2000.
- Dicou, Bert en Koen Holtzapffel, red. *Mijn held en ik. Autobiografisch bijbellezen*. Middelburg: Skandalon, 2020.
- - - - en Elza Kuyk, red. *Als geloof bij jezelf begint: Remonstranten en hun identiteit*, verslag van de eerste studiedag van het Arminius Instituut op 26 januari 2015.
- Dubbink, Joep, Peter-Ben Smit en Klaas Spronk. "Ten geleide: Bijbel en context in Nederland." *Kerk en Theologie* 72 (2021), 93-100.
- Heering, G.J. *Geloof en openbaring*, deel I en II, 2^e dr. Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1944. 1^e dr. 1935 (dl. I) en 1937 (dl. II).
- Hoenderdaal, G.J. en P.M. Luca, red. *Staat in de vrijheid. De geschiedenis van de remonstranten*. Zutphen: Walburg Pers, 1982.
- Holtzapffel, Koen. "Geef mij maar een vraag en geen antwoord." Interview door Michel Peters. *Ad Rem*, juni (2017), 8-9.
- - - - "Dominees graven zich autobio." Interview door Ineke Ludikhuize. *Ad Rem* juli (2020), 10-11.
- - - - en Pieter Korbee, red. *In mij stroomt een rivier. Remonstrantse predikanten over wat hen bezielt*. Zoetermeer: Meinema, 2017.
- Kitzberger, Ingrid Rosa, ed. *Autobiographical biblical criticism. Between text and self*. Leiden: Deo, 2002.
- Kruijff, Claartje. "Voor het vak van predikant is moed nodig." Interview door Jaap Marinus. *AdRem* oktober (2020), 24-26
- Leeuwen, Th. Marius van. "Hoe heilig is de Bijbel? Naar een nieuwe onbevangenheid." In *Een beetje geloven. Actualiteit en achtergronden van het vrijzinnig christendom*, red. W.B. Drees, 17-29. Amsterdam: Balans, 1999.
- - - - *Van horen zeggen. Geschiedenis en uitleg van de bijbel*, 3^e dr. Amsterdam: Balans, 2012, ePub.
- - - - red. *De bijbel, hoezo de bijbel? Over de betekenis van een verzameling geloofsdocumenten*, Vlugschrift 15. Utrecht: Remonstranten, 1998.
- Meijering, Eginhard. "Geloven in Gods Heilige Geest." In *Wij geloven - wat geloven wij?*, red. Johan Goud e.a., 95-114. Zoetermeer: Meinema, 2004.
- Pathuis, Anne-Maaike en Henk de Roest. "Psalmen lezen in een kleine groep met behulp van *lectio divina*. Een contextuele leesmethode voor existentieel-spirituele betekenisverlening." *Kerk en Theologie* 72 (2021), 156-169.
- Remonstrantse Broederschap. "Beginselverklaring." <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/beginselverklaring> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - "Beleidsplan Remonstranten." Algemene vergadering van bestuur, 2014.
- - - - "Belijdenis." <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/belijdenis> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - "Briefing reclame campagne." Algemene vergadering van bestuur, 14 juni 2014.
- - - - "Discussiestuk voor beleidsplan 2009-2011." 24 maart 2009.
- - - - "Halverwege. Aanvullende beleidsvoornemens." 2006.

- - - - “Handelingen I”, 2015 t/m 2020. Utrecht: Remonstrantse Broederschap, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 en 2020.
- - - - “Heb uw naaste lief.” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/heb-uw-naaste-lief> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - “Homoseksualiteit en de bijbel.” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/homoseksualiteit-bijbel/> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - *Kerkorde*. Utrecht: Remonstrantse Broederschap, 2014. https://www.remonstranten.nl/wp-content/uploads/2015/05/Kerkorde_versie_2014-06-14.pdf (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - “Plaatsbepaling en verklaring van uitgangspunten.” <https://www.remonstranten.nl/wiki/remonstranten-nu/plaatsbepaling-en-verklaring-uitgangspunten/> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - “Remonstranten, een bezield verband. Beleidsvisie 2020-2030.” Utrecht: Remonstrantse Broederschap, 2020. <https://www.remonstranten.nl/wp-content/uploads/2020/12/Beleidsvisie-20-30-eindversie.pdf> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - “Theologie.” <https://www.remonstranten.nl/wiki/geloof/theologie> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- - - - “Verschillen tussen mannen en vrouwen.” <https://www.remonstranten.nl/wiki/remonstranten-nu/verschillen-mannen-en-vrouwen> (geraadpleegd 5 mei 2022).
- Röselaers, Joost. “Anders & relevant.” Interview door Michel Peters. *AdRem* oktober (2017), 8-9.
- Smit, Peter-Ben. *Wat de Bijbel echt betekent*, inaugurele rede. https://www.academia.edu/28823456/Wat_de_Bijbel_echt_betekent_Over_exegetische_contextualiteit_echtscheiding_en_mannelijkheid_naar_aanleiding_van_Markus_10_1_9 (geraadpleegd op 21 april 2021). Verschenen Amsterdam, Vrije Universiteit, 2016.
- - - - en Klaas Spronk. “Contextueel Bijbellezen.” *Schrift* 285 (2017), 51-56.
- Thomasson-Rosingh, Anna-Claar, Sigrid Coenradie and Bert Dicou. *Re-imagining the Bible for Today*. Norwich: SCM Press, 2017.
- Wendland, Ernst. *Contextual Frames of Reference in Translation. A course book for Bible Translators and Teachers*. London: Routledge, 2014, Kindle.
- Wijngaarden, Martin van. *Grote genade. Lutheranen en de Bijbel. Van Martin Luther tot een proeve van de Bijbellespraktijk in Nederland*. Den Haag: SLUB, 2020.
- Zwiëp, Arie. *Tussen tekst en lezer. Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek. Deel II: Van moderniteit naar postmoderniteit*, 3^e gecorrigeerde dr. Amsterdam: VU University Press, 2018.

Bijlagen

Bijlage A — Overzicht van gemeenteactiviteiten rond de bijbel (2015 t/m 2020)

27 gemeentes t/m 75 leden/vrienden	Type activiteit
Bibliodrama	avond
Bijbel en poëzie	cursus
Bijbellezen door rabbijnse bril	cursus
Bijbels bijspijkeren'	kring
Contextueel Bijbellezen	avond
De belangrijkste teksten uit bijbel/tora/koran	interreligieuze gespreksavonden
De bijbel op tafel	
De kerstverhalen van Matteüs en Lucas	leerhuis
De Zaligsprekingen	gesprekskring
Esoterisch bijbellezen	kring
Esther (2x)	theatervoorstelling, leeskring joodse mystiek
Genesis (2x)	bijbelcursus, theatervoorstelling
Handelingen	bijbelcursus
Jakob	theatervoorstelling
Jona	digitale gesprekskring
De joodse wortels van het Mattheus evangelie	leeskring joodse mystiek
Koningen en Profeten - over leiderschap in de Hebreeuwse Bijbel	cursus
Marcus(evangelie)(2x)	cursus
Mijn held en ik (2x)	bijbelcursus, gespreksgroep
Onbekend	leerhuis
Passiespelen	theater
Paulus	theatervoorstelling
Paulus en zijn reis naar Rome	gespreksavond
Paulus onder de filosofen (visies van moderne filosofen op Paulus)	
Spreekwoorden en uitdrukkingen uit de Bijbel'	lezing
Thomasevangelie	
Vrij bijbellezen' rond Bijbelse verhalen over de schepping	cursus
Weg met de Bijbel (3x)	leeskring, kring, gespreksavonden
9 gemeentes met 76 t/m 150 leden/vrienden	
Bijbel voor ongelovigen' van Guus Kuijer	kring
Bronnen van inspiratie: bijbelverhalen uit het evangelie volgens Johannes	

Daniël	bijbelcursus
De achtergronden van het Nieuwe Testament	bijbelcursus
De Bergrede 3 x (waarvan 1x 'De Bergrede en nu: Karel Eykman en Matteüs')	gesprekskring, bijbelcursus
De Openbaring van Johannes	bijbelcursus
De opstanding: wat staat er precies?	studieus karakter
De profeten	bijbelcursus
Helden uit de bijbel	
Leerhuis 'Lef'	
Marcusevangelie	minicursus
Met passie op weg naar Pasen (vier lijdensverhalen uit het NT gelezen en vergeleken)	
Mijn held en ik	kring
(On)bevooroordeeld bijbel vertalen	cursus
Op verhaal komen – introductiecursus op de Bijbel	kring
Queer de bijbellezen	bijbelstudieavonden
Scheppingsverhalen	maandelijkse theatervoorstelling
Weg met de bijbel	serie middagen
Zonder nadere aanduiding (2x)	bijbelkring
4 gemeentes met 151 t/m 300 leden/vrienden	
Autobiografisch bijbellezen	bijbelcursus
Gelijkenissen	bijbelkring
Over verhalen in Genesis	avond
Prediker	bijbelkring
Psalmen	kring
Verkondiging, bemoeding en troost	bijbelcursus
Zonder nadere aanduiding	bijbels leerhuis
Zonder nadere aanduiding (5x)	bijbelkring
2 gemeentes met meer dan 300 leden/vrienden	
Apokriefen	bijbelkring
De bijbel: wat is dat voor een boek?	onderdeel van oriëntatiecursus
De bijbel: wat laat je achter en wat neem je mee?	onderdeel van cursus geloofsvernieuwing
Exodus (aan de hand van Jonathan Sacks)	bijbelkring
Gelijkenissen (Jezus en de joodse traditie)	bijbelkring
Jezus Sirach	bijbelkring
Mijn held en ik	bijbelkring
Parabels	kring
Verhalen over David	bijbelkring
Wijsheid	bijbelkring

Bijlage B – Labels voor analyse van het materiaal uit de groepsbijeenkomsten

BIJBELTEKST

- letterlijke bijbeltekst
- bewerking van bijbeltekst
- bijbeltekst samengevat/in eigen woorden naverteld
- vergelijking van bijbeltekst en bewerking
- betekenis van woorden en namen in grondtaal, vertalingen
- genre
- structuur
- plot en handeling
- boodschap en thema
- personages

CONTEXT VAN DE BIJBELTEKST

intertekstueel

- letterlijke verwijzingen binnen de bijbel
- verband in boodschap (hele bijbel)
- verband in thematiek (hele bijbel)

historische context

receptiegeschiedenis

HEDENDAAGSE CONTEXT

maatschappelijk, politiek, cultureel, economisch

verband via:

- toepassing van (letterlijke) bijbeltekst of boodschap van bijbeltekst
- directe parallel met bijbeltekst
- indirecte parallel met bijbeltekst

persoonlijk leven

verband via:

- toepassing van boodschap van bijbelverhaal
- tegenstelling
- personages
- associatie met eigen levenservaring

persoonlijke opvattingen en waarden

gelovige en remonstrantse identiteit

GROEP

- sfeer
- relaties
- eigen gevoel
- werkwijze

SPEECH ANALYSIS

- vragen
- mening geven (beweren, concluderen, een oordeel geven)
- bepalen (beschrijven, samenvatten, definiëren)
- evalueren (karakteriseren, analyseren, inschatten, vergelijken)
- uitdrukken (persoonlijke ervaring vertellen, persoonlijke beleving uiten)
- beamen (instemmen met)

Bijlage C — Overzicht van de zeven geïnterviewde deelnemers

Groep A/B	Sekse		Leeftijd			Betrokkenheid bij gemeente		
	vrouw	man	30-40	40-50	70-80	alleen lid gespreksgroep	< 5 jaar	> 5 jaar
A1	1			1				1
A2		1		1			1	
A3	1		1				1	
A4		1	1			1		
Totaal A	2	2	2	2		1	2	1
B1	1				1			1
B2	1				1			1
B3	1				1		1	
Totaal B	3				3		1	2
Totaal	5	2	2	2	3	1	3	3

1 Biografie en persoonlijke gegevens

- Leeftijd, opleiding, beroep
- Sinds wanneer ben je bij deze gemeente betrokken?
- Hoe heb je met de bijbel kennism gemaakt?

2 Visie op de bijbel

- Welke woorden komen het eerste in je op als je aan de bijbel denkt?
Afhankelijk van de antwoorden op deze vraag komen in het interview (alleen door doorvragen, op aanreiken van de geïnterviewde) subthema's aan de orde als:
  - 1 Uit het verleden
  - 2 God en mensen
  - 3 Waar(heid)
  - 4 Meerstemmigheid - tegenstrijdigheid
  - 5 Kern - grote lijn
  - 6 Levenswijsheid - levensverhalen - geloof
- Wat betekent de bijbel voor jou?
- Zijn er andere teksten die voor jou een vergelijkbare betekenis hebben als de bijbel?
Zo ja, welke?

4 Bijbellezen algemeen

- Wat zoek je in de bijbel?
- Wat vind je belangrijk bij het interpreteren van de bijbel?
- Lees je wel eens in de bijbel *naast* het lezen in en voor de gespreksgroep?
Zo ja:
  - 1 Wanneer en hoe vaak doe je dat?
  - 2 Wat is voor jou een aanleiding om in de bijbel te lezen?
Zo nee:
  - 1 Wat belemmert je om in de bijbel te lezen?, *naast* het lezen in en voor de gespreksgroep?

5 Bijbellezen in de gespreksgroep

- Waarom ben je gaan meedoen aan deze gespreksgroep?
- Wat spreekt je aan in deze groep? Wat spreekt je minder aan?
  - 1 als het gaat om de manier waarop de bijbel gelezen en geïnterpreteerd wordt
  - 2 als het gaat om de werkwijze
  - 3 als het gaat om de communicatie en de sfeer
- Wat heeft het meedoen aan deze groep je gebracht?
- Heeft het meedoen aan deze groep invloed gehad op
  - 1 wat de bijbel voor je betekent?
  - 2 je manier van interpreteren van de bijbel?
  - 3 je leven?

6 Bijbel en geloven

- Speelt de bijbel een rol in jouw manier van geloven? Zo ja, welke?
- Heeft de manier waarop in de gespreksgroep de bijbel gelezen en besproken wordt, iets te maken met je manier van geloven?